

HELLENİSTİK DEVİR HEYKELTRAŞLIĞI

III

*Yüksek
Hellenistik*

**RAMAZAN
ÖZGAN**

ARKEOLOJİ VE
SANAT YAYINLARI

HELLENİSTİK DEVİR HEYKELTRAŞLIĞI

III

Yüksek Hellenistik

RAMAZAN ÖZGAN

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
HELLENİSTİK DEVİR HEYKELTRAŞLIĞI - III

Ramazan ÖZGAN

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

Editörler
Deniz PASTUTMAZ-SEVMEN – Suhal SAĞLAN

Düzenleme
Erol BARLAS

ISBN: 978-605-396-457-5
Sertifika No: 10459

©2018 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı: Sage Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. Kültür Han
No: 7/101-102, Altındağ-Ankara / Sertifika No: 14721

Kitabevi/Satış Mağazası

arkeopera
Yeniçarşı Cad. No: 66/A
34433, Galatasaray
Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26

www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
ERKEN HELLENİSTİK'TEN YÜKSEK HELLENİSTİK'E GEÇİŞ VE KRONOLOJİK GELİŞMELER	9
Samos Heraionu'ndan Hera Yontusu	13
Tragodia Yontusu	14
Juno Cesi.....	16
Hygeia Yontusu	19
Klaros Trio Yontu Grubu.....	21
Zeus Sosipolis	28
Klaroslu Filozof Portre Yontusu.....	30
Magnesia Artemis Tapınağı Yontuları	34
KİNİZM.....	42
Kinik Portre Yontusu	44
Antisthenes Portresi	47
Sinoplu Diogenes.....	51
Khryssippos.....	56
REALİSTİK ESERLER	58
Sarhoş Yaşlı Kadın Yontusu	58
Yaşlı Balıkçı	70
Yaşlı Kadın Yontuları.....	75
Çoban Yontuları	77
BELEVİ MAUSOLEUMU	85
TRALLEIS EPHEBOSU.....	91
PERGAMON STİLİ VE YONTUCULUĞU.....	94
Pergamon Tarihçesi	94
Pergamon Yontuculuğunu Hazırlayan Tarihi Nedenler ve Belli Başlı Yontu Grupları	106
Pergamon Araştırma Tarihçesi	109
Büyük Galat Yontu Grubu	117
Ölmek Üzere Olan Galat Yontusu	119
Karısını ve Kendisini Öldüren Galat Yontu Grubu (Ludovisi Grubu).....	121
Galat Başı	123
Pers Başı	124
İskenderiye Serapeionu Kült Yontu Grubu	126
III. Ptolemaios Portresi	128
Attalit Portreleri.....	133
Philetairos.....	134
I. Attalos	136
II. Eumenes	138
II. Attalos	140
III. Attalos	149
Pergamon Zeus Sunağı	155
Sunağın Mimarisi.....	155
Büyük Friz	157
Doğu Frizi.....	158

Kuzey Frizi.....	161
Batı Frizi.....	162
Güney Frizi.....	163
<i>Telephos Frizi</i> (Deniz PASTUTMAZ-SEVMEN).....	166
<i>Pergamon Zeus Sunağı'nın Çevresinde Bulunan Yontular</i>	175
Ayakta Duran Kadın Yontusu (Nr. 54).....	177
Giyimli Kadın Yontusu (Nr. 53).....	178
Giyimli Kadın Yontusu (Nr. 77).....	179
Kadın Torsosu (Nr. 68).....	179
Giyimli Kadın Yontusu (Nr. 49).....	180
Kadın Yontu Parçası (Nr. 87).....	181
Hermaphrodite (Nr. 115).....	182
Attis (Nr. 116).....	183
Kadın Başı (Nr. 90).....	184
Kadın Başı (Nr. 91).....	184
Oturan Torso (Nr. 48).....	185
Oturan Kadın Yontusu (Nr. 45).....	185
Oturan Kadın Yontusu (Nr. 61).....	187
Oturan Kadın Yontusu (Nr. 62).....	188
<i>Pergamon Zeus Sunağı Akroter Figürleri</i>	189
Athena Figürü (Nr. 146).....	189
Apollon Figürü (Nr. 147).....	189
Kadın Figürü (Nr. 148).....	190
Poseidon Figürü (Nr. 149).....	190
Triton Figürü (Nr. 166).....	191
Erkek Figürü (Nr. 112).....	192
<i>Pergamon Yontuculuğunun İlk Klasisistik Kopya Yontuları</i>	192
Barbar Başı.....	197
YÜKSEK HELLENİSTİK DÖNEM'İN DİĞER YONTULARI	204
Sperlonga Yontuları.....	204
<i>Pasquino Yontu Grubu</i>	207
<i>Skylla Yontu Grubu</i>	210
<i>Polyphem Yontu Grubu</i>	212
<i>Palladion Yontu Grubu</i>	219
İskit ile Marsyas Grubu.....	223
Dirke Grubu.....	227
Samothrake Nikesi.....	229
Uyuyan Satyr.....	231
MİMAR HERMOGENES (Mustafa ŞAHİN)	234
Tapınakları.....	236
<i>Menderes Magnesiası Artemis Leukophryene Tapınağı</i>	236
<i>Teos Dionysos Tapınağı</i>	240
Hermogenes Dönemi.....	241
<i>Yazılı Kaynaklara Göre Hermogenes Dönemi</i>	243
<i>Pseudodipteral Plan Tipine Göre Hermogenes Dönemi</i>	246
RESİM LİSTESİ	250
KAYNAKÇA	257

ÖNSÖZ

Hellenistik Devir, insanlık tarihi açısından bakıldığında, yaklaşık 300 yıllık kısa bir zaman dilimi içinde yaşansa da ortaya koyulan yapıtlar, özellikle de yontuculuk sanatının yapıtları, yüzyıllar sonra bile sanatı ve sanatçıları etkilemeye devam etmişlerdir. Rönesans Dönemi'nin ünlü sanatçılarından Da Vinci, daha modern dönemlerden Dali gibi ünlü ve büyük isimler, Hellenistik Devir'de yaratılan yapıtların zaman zaman etkisinde kalmış, kimi sanatçılar da bu dönemin ruhunu yüzyıllar sonra da olsa yakalamaya çalışmışlardır. Özellikle yontuculuk sanatı açısından en renkli, en zengin ve belki de en çarpıcı sanat eserleri bu dönemde ortaya konmuştur.

Gençliğin ve ideal güzelliğin yanı sıra, yaşlılığın ve çirkinliğin cesurca işlendiği sanat yapıtları bu dönemin asli eserleridir. Bu sanat yapıtlarıyla cehaletle bilgeliğin, aydınlık ile karanlığın insanoğlunun imge dünyasında ne şekilde yer tuttuğu, ve her şeyin aslında zıttıyla var olduğu da bir anlamda belgelenmektedir. Birbirleriyle çelişik ve karşıtmiş gibi görünen düşünceler, duygular ve yaklaşımların, aynı dönemde ve bazen de aynı yapıtlarda nasıl da uyum içinde ele alındıklarını bu kitapta yansıtmaya çalıştık. Kinizmin, filozofların, sarhoş ve yaşlı insanların, temsil ettikleri değerlerle hayatın dışına itilen kişilerin, bu dönemde şaşırtıcı bir şekilde sanatın merkezinde yer alabildiklerini, sanatın baş aktörleri olabildiklerini anlatmak ve göstermek istedik.

Arkeologlar, arkeoloji öğrencileri ya da yontuculuk sanatıyla ilgilenen sanatseverler, bir yandan güzelliğin timsali olan kişilerin yontularını incelerken, bir yandan da yaşlılığın ve bedensel özürlerin, engellerin nasıl da yansıtıldıklarını görerek pek çok çelişik duyguyu bu yapıtla yakalayabileceklerdir.

Her eserin, hatta her eserdeki en küçük ayrıntının dahi bir şeyler söylemek istediği, sanatçıların ya da sanat sponsorlarının bu eserleri yaratmaktaki tek amaçlarının yalnızca süslü mekanlar elde etmek olmadığı da bu kitabın ana konularından biridir.

Serimizin bu kitabında, 300 yıllık Hellenistik Devir'in barok ya da Yüksek Hellenistik olarak adlandırılan kısmını ele aldık ve bu çalışmamızın sonucunda dönemin üç kitapla sınırlanamayacağına da görmüş olduk. Eserlerin fazlalığı ve her birinin temsil ettiği değerlerin okuyucuya layıkıyla yansıtılma arzusu, bizi bu serinin dördüncü kitabını da yazmaya yönlendirdi.

Bu zorlu ama bir o kadar da zevkli yazım sürecinde, en büyük destek yine her zamanki gibi, değerli meslektaşımız C. Reinsberg (Saarbrücken) ile Chr. Bruns-Özgan'dan gelmiştir. Kendilerine en içten teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, ilgili dönemin baş aktörlerinden ünlü mimar Hermogenes'in zor ve tartışmalı işlerini ilgililere anlatmayı amaçlayarak kitabımıza büyük bir katkı yapan Prof. Dr. M. Şahin'e (Bursa) teşekkür ederiz.

Yine her zaman olduğu gibi eserlerin nitelikli fotoğraflarının temininde yardımlarını esirgemyen B. B. Aykanat (İstanbul), F. Odabaşı (İstanbul), Arkeoloji Müzesi'nin saygıdeğer çalışanları ve F. Bağdatlı'ya (Bartın) teşekkür ederiz.

Ayrıca çalışmanın sonuçlandırılmasını sağlayan Arkeoloji ve Sanat Yayınları'nın değerli çalışanlarına da teşekkür ederiz.

Ramazan ÖZGAN - Deniz PASTUTMAZ-SEVMEN - Suhal SAĞLAN

MİMAR HERMOGENES

Mustafa ŞAHİN

İon mimarisinin en büyük mimarı, akıl ve ölçünün mimaride en iyi uygulayıcısı Hermogenes, antik kaynakların aktardıklarına ve arkeolojik bulgulara göre Antik Devir'in en ünlü mimarlarından. Mimar hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri, Priene'de bulunan ve F. Hiller von Gaertringen tarafından yayımlanan adak yazıdır. Günümüzde Berlin Pergamon Müzesi'nde korunan 207 numaralı yazıtta, Harpalos oğlu Hermogenes'ten ve tanrıçaya adadığı *naos*'tan söz edilmektedir: "Harpalos oğlu Hermogenes bir (tapınak/naos) adadı ve tapınağın inşasını da üstlendi." Hermogenes'in nereli olduğu konusunda herhangi bir bilgi bulunmasa da yazıtın Priene'de bulunmuş olmasından hareketle, Hermogenes'in Prieneli olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. Vitruvius ise yaklaşık MÖ 30 yılında kaleme aldığı "de architectura/Mimarlık Üzerine" isimli kitabında, Hermogenes'in Prieneli değil de Alabandalı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak son yıllarda bu ifadenin Ortaçağ Dönemi kopyalarında yapılan bir yanlışlıktan kaynaklanmış olabileceği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Şöyle ki kitabın aynı bölümüne ait kopyalarından birinde "... sed Magnesiae Dianae Hermogenis Alabandei et Apollonis a Menesthe facta", diğerinde "...sed Magnesiae Dianae Hermogenis, Alabandis etiam Apollonis a Menesthe facta" yazmaktadır. Diğer bir ifadeyle aynı metnin farklı iki nüshasından Hermogenes'in Alabandalı olduğu kadar, olmadığı da anlaşılmaktadır.

Vitruvius kitabında Hermogenes'ten çok ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir:

"*Pseudodipteros*, arkada ve önde sekizer, uzun yüzlerde ise köşeler de dahil olmak üzere on beşer sütun bulunacak şekilde inşa edilir. Sellanın ön ve arka duvarları, ortadaki dört sütunun tam karşısında olmalıdır. Böylelikle, dış sütun dizisi ve duvarlar arasındaki iki sütun aralığının kalınlığı ve sütun alt çapının toplamı genişliğinde bir mesafe oluşacaktır. Bunun Roma'da örneği yoktur, ancak Magnesia'da Hermogenes'in Diana (Artemis) tapınağında ve Mnesthes'in Alabanda'daki Apollo (Apollon) tapınağında görülebilir." (Vitruvius 3, 2, 6).

"Aşağıda tanımlandığı gibi beş tapınak sınıfı vardır: sütunları birbirine yakın *pycnostilos*; sütun aralıkları biraz daha açık *systilos*; daha da açık *diastilos*; gereğinden fazla açık aralıkları olan *araeostilos* ve aralıkları doğru olarak düzenlenen *eustilos*." (Vitruvius 3, 3, 1).

"Şimdi en beğenilen sınıf olan, uygunluk, güzellik ve dayanıklılık ilkeleri gözetilerek düzenlenen *eustiloslar* anlatılmalıdır. Sütun aralıkları iki tam ve dörtte bir sütun kalınlığında, ancak ön ve arka ortada bulunan sütunların aralıkları üç sütun kalınlığında olmalıdır. Böyle yapıldığında, tasarımın hoş bir etkisi olacak, girişte engel bulunmayacak ve sellanın çevresindeki yürüyüş alanı daha öne çıkacaktır." (Vitruvius 3, 3,6).

"Roma'da bu türden bir örneğimiz yoktur. Ancak Küçük Asya'da, Teos'da Bacchus'a (Dionysos) ithaf olunan bir *heksastilos* bulunmaktadır.

Bu bakışım kuralları, aynı zamanda *pseudodipteros octastilos* ilkesinin düzenleyicisi olan Hermogenes tarafından saptanmıştır. Hermogenes bunu *dipterosun* bakışımını oluşturan iç sıralardaki otuz sekiz sütunu kaldırıp, masraf ve işçiliği de azaltarak gerçekleştirmiştir. Böylece, genel görünümünden taviz vermeden ve zaten fazlalık oluşturan bir öğenin yokluğunu hissettirmeden, sütunlarla sellanın duvarları arasında daha geniş bir yürüyüş alanı elde edip tüm yapıtın asaletini bu yeni düzenleme ile korumuştur." (Vitruvius 3, 3, 8).

Yüksek Hellenistik

"Çünkü *pteroma* düşüncesi ve tapınağın etrafındaki sütun düzeni, sütun aralıklarının bir yüksek kabartmanın etkileyici görüntüsünü vermesi amacıyla tasarlanmışlardı. Bunun yanında, çok sayıda yağmura yakalanan olduğunda onların tapınakta ve sellanın çevresinde bekleyebilecekleri geniş bir yer bulunuyordu. Bu düşünceler, daha önce anlattığım gibi *pseudodipteros* tapınak düzeninde geliştirilmiştir. Görülüyor ki, Hermogenes, ince bir yaratıcılık gösteren sonuçlar elde ederek ardıllarının öğretici ilkeler edinebilecekleri kaynaklar bırakmıştır." (Vitruvius 3, 3, 9).

"Eski mimarlardan bazıları, bakışım kurallarından kaynaklanan kusurlar ve uyumsuzluklar nedeni ile Dor düzeninin tapınaklarda kullanılmaması gerektiğini söylerler. Arceus ve Pytheos'un yanında Hermogenes de böyle demişti. O, örneğin, bir Dor tapınağı yapmak üzere mermer toplandıktan sonra fikir değiştirerek Bacchus Baba için aynı malzemelerle bir İon tapınağı inşa etmiştir. Bunun nedeni, görünüş ve biçimsel soyuluk açısından güzel olmadığından değil, üçüz yiv ve ayna (*lacunaria*) düzeninin yapıt için bir sıkıntı ve uygunsuzluk yaratmasıdır." (Vitruvius 4, 3, 1).

"... Hermogenes, Magnesia'daki İon düzeninde bir *pseudodipteros* olan Diana Tapınağı ve Teos'daki Bacchus Baba'nın (Dionysos) *Monopteros* Tapınağı; ..." (Vitruvius VII, 12, 140 vd.).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Vitruvius'u en fazla etkileyen mimarlardan biri Hermogenes olmuştur. Vitruvius sayesinde Hermogenes'in hem önemli yapıları hem de oranlarıyla birlikte mimari tercihi hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Buna göre Hermogenes, Mendere Magnesiası Artemis/Diana Leukophryene Tapınağı ve Teos Dionysos/Bacchus Tapınağı'nın mimaridir. Priene'de bulunan 207 numaralı yazıt, Hermogenes'e ait bir üçüncü tapınağa daha işaret etmektedir. Ancak bu tapınağın nerede olduğu halen tartışma konusudur. Bunun dışında Hermogenes, tasarda *pseudodipteros* planının bulucusu ve mimari düzenlemede *eustylos*'un uygulayıcısıdır.

Ayrıca Vitruvius, Dor düzeninde planlanan ve mermer malzemesi hazırlanan bir tapınağın Hermogenes tarafından, bazı estetik nedenlerden dolayı İon düzenine dönüştürülerek inşa edildiğinden de bahsetmektedir. Tapınağın yeri ve hangi tanrıya adandığı konusunda ise herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bünyesinde hem Dor, hem de İon mimari elemanlarını bulunduran bir tapınak, Pergamon Yukarı Gymnasium kazılarında açığa çıkarılmıştır. "R Tapınağı" ismi verilen kalıntıda Vitruvius'un ifadeleriyle paralellik gösteren özellikler bulunmaktadır. Bu nedenle W.B. Dinsmoor ve W. Hoepfner gibi bir grup bilim insanı Vitruvius'un sözünü ettiği tapınağın bu olduğunu ileri sürer. Ancak R Tapınağı'nın Dionysos'a adandığını gösterir hiçbir ipucu mevcut değildir. Ayrıca bu yapıda Hermogenes'in hiçbir zaman tercih etmediği Anadolu-İon sütun kaidesi kullanılmıştır. Ayrıca E.-L. Schwandner, ayrıntılardaki özenin Hermogenes'e ters düşüğünü açık bir şekilde belgelemiştir.

Vitruvius'un Hermogenes'le ilgili tartışma yaratan bir diğer rivayeti, *pseudodipteros* plan tipinin kaşifi olmasıdır. Bu nedenle bir grup bilim insanı Hellenistik Devir modası olarak kabul edilebilecek *pseudodipteral* planlı tapınakların, Artemision'un etkisiyle inşa edildiğini düşünmüştür.

Hermogenes konusunda önemli sorunlardan bir diğeri de antik kaynakların mimarın yaşadığı tarih hakkında bilgi vermemiş olmasıdır. Bu nedenle Hermogenes dönemi hakkında uzmanlar iki farklı gruba ayrılmıştır: Bir grup MÖ 3. yüzyılın son çeyreğini önerirken, diğeri MÖ 2. yüzyılın ortalarını uygun görmektedir.

TAPINAKLARI

Menderes Magnesiası Artemis Leukophryene Tapınağı

Menderes Magnesiası'nda bulunan Artemis Leukophryene Tapınağı, Ortaklar-Söke karayolu-nun hemen kenarında yer almaktadır. Tapınak, ilki 1891-93 yılları arasında, diğeri ise O. Bingöl başkanlığında 1984 yılında başlayan kazılarla gün ışığına çıkartılmıştır.

Magnesia'daki Artemis Tapınağı ölçüleriyle, Hellenistik Devir Anadolu'sunun en büyük tapınağı değilse de Strabon'un da vurguladığı gibi, mimari elemanların birbirleri arasındaki uyumu nedeniyle en mükemmeldir: "Bugünkü kentte Artemis Leukophryene Tapınağı bulunur. Bu tapınağın kutsal alanının ölçüleri ve adak eşyalarının sayısı Ephesos'daki tapınaktan daha aşığıdır, ancak kutsal alanın yapılışındaki incelik ve uyum ondan daha çok yüksektir." (Strabon XIV, 1, 40, 467).

Kazı çalışmaları sonucunda tapınağın bugün görülebilen kalıntılarının altında daha eski bir evresinin olduğu anlaşılmıştır. İpuçlarından buradaki eski tapınağın da büyük bir olasılıkla ana tanrıça adına inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bingöl, bu eski evrenin Themistokles'in tapındığı, Anakreon'un hakkında şarkı bestelediği tapınak olabileceğini düşünmektedir. Eski Artemision kireçtaşından olup, sütun kaideleri Anadolu-İon yani Efes tipindedir. Sütun gövdelerinde 32 yiv vardır ve bunların kesitleri yarı eliptik biçimdedir. Erken tapınak daha küçük boyutlara sahip olup, dar yüzlerde altı sütun yer almaktadır. Uzun yüzlerde kaç adet sütunun bulunduğu ise henüz bilinmemektedir.

Günümüze ulaşabilen kalıntılar Artemision'un ikinci evresine aittir (Res. 228). Mimari parçalar önemli ölçüde farklı müzelerle dağılmış olsa da henüz tapınak civarında bulunan *in situ* parçalardan hareket ederek yapının kısmen *anastylosis*'ini yapmak olasıdır. Tapınağa ait kalıntılardan bazıları Berlin Pergamon Müzesi'nde, friz plakaları ise Paris Louvre Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

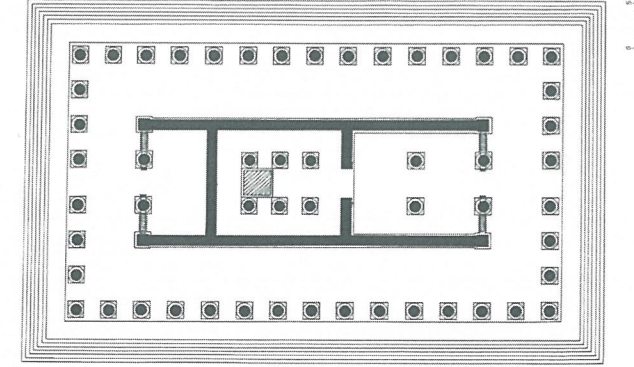
Hellenistik tapınak 41 x 67,5 m *stylobat* ölçülerine sahip olup, İon düzeninde 8 x 15 sütunlu bir *pseudodipteros*'tur ve önce yedi, sonra altı basamakla çevrili bir podyum üzerinde yükselmektedir. Sütun kaideleri Attika tipindedir. Üst yapıyı 174,58 m uzunluğunda bir friz süslemektedir. Tapınağın girişi batıya bakmaktadır. Tapınak, 3,94 m uzunluğunda (1 boyunduruk) karelerden oluşan dama tahtası sistemine göre inşa edilmiştir. Yani bütün sütun ve duvarlar, bir eksenler sistemi üzerine oturtulmuştur (Res. 229).

Kısa cephelerde sekiz, yanlarında on beş, *pronaos*'un içinde iki, *naos*'un içinde altı, *pronaos* ve *opisthodomos*'un *ante* duvarları arasında ikişer olmak üzere toplam 54 sütun bulunmaktadır (Res. 230). Tapınaklar çoğunlukla ya tek (*peripteros*) ya da çift sıra sütunla (*dipteros*) çevrilmektedir. Ancak burada farklı bir uygulama karşımıza çıkmaktadır: *Dipteros* planlı tapınaklarda yer alan çift sıra sütundan, iç sırada olması gerekenler dikilmeyerek 34 sütunun yeri boş bırakılmıştır. Böylece görünümü çift sıralı olan, ancak gerçekte tek sütun sırası bulunan bir model ortaya çıkmıştır. Bu tip plan tapınak mimarisinde, *pseudodipteros* (yalancı *dipteros*) olarak adlandırılmaktadır. Bu tasar tipine göre, sütunlarla *cella* duvarları arasındaki açıklık eksenden eksene tam iki boyunduruk olmaktadır. Böylece, Vitruvius'un da vurguladığı gibi, hem tapınağı ziyaret edenlerin olumsuz hava koşullarından korunması için bir alan kazanılmış, hem de tapınakta kullanılan sütun sayısı azaltılarak zaman ve paradan tasarruf edilmiştir. Bingöl'ün hesaplarına göre, bu uygulama ile 2.720 milyon lira tasarruf edilmiştir. Bu hesaplama zamandan yapılan tasarruf dahil edilmemiştir. Tasarruf, tapınağın her detayında göze çarpmaktadır. Örneğin yapıda sütun başlıkları ve üst yapı elemanları, görünen yüzeylerde tüm ayrıntılarıyla işlenirken, içte yani görünmeyen yerlerde işlenmeden kaba bırakılmışlardır. Derin mekanlarda

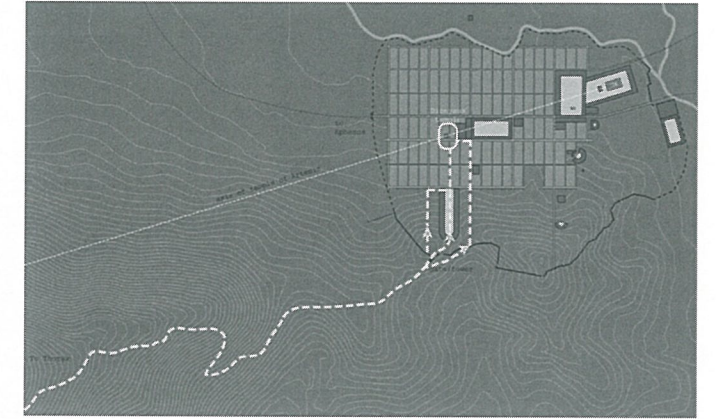
oluşan ışık gölge zıtlığı nedeniyle, bu plan tipinin tapınağa görkemli bir görünüş kazandırdığını öne sürenler de bulunmaktadır.

Tapınağın iç yapısı üç bölümlüdür: *Pronaos*, *naos* ve *opisthodomos* (Res. 228). Bunlardan *pronaos* ve *naos* dörder boyunduruk, *opisthodomos* ise iki boyunduruk derinliğindedir. Oranlardan da anlaşılacağı gibi, Anadolu tapınak mimarisindeki derin *pronaos*'a olan eğilim, burada daha da belirginleşerek, *pronaos*'un derinliği *cella*'nıninkine eşit olmuştur. Derinlik *opisthodomos*'ta da artırılmıştır. Artemis'in kült heykeli, *cella* içinde temelleri halen görülebilen bir kaide üzerine yerleştirilmiştir.

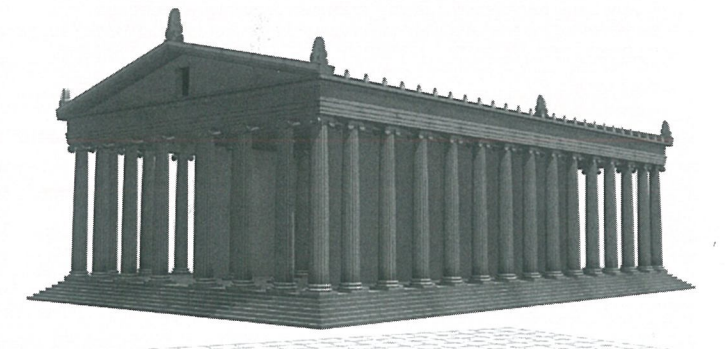
Pronaos, *naos* ve *opisthodomos*'ta yer alan sütunların *peristasis*'te uzun ve kısa kenarlardaki sütunlarla aynı eksen üzerinde olduklarını da vurgulamak gerekir (Res. 228). Aynı şekilde doğu ve batı alınlıkların ortasındaki kapılar, plandaki simetriye paralel bir ikinci düzlem oluşturmaktadır. Eksen düzenine duyulan eğilim kuzey-güney doğrultusunda da göze çarpmaktadır. Daha önceki tapınakların hiçbirinde böyle katı bir simetri başarılamamıştır. İlk olarak Teos Dionysos Tapınağı'nda uygulamaya çalışılan katı simetri, *pronaos*'u *naos*'tan ayıran bölme duvarı bir ölçü daha geri çekilerek en ideal duruma getirilmiştir. Böylece hem sütunlarla bölmeleri birbirinden ayıran duvarlar aynı eksen üzerine getirilmiş hem de daha derin bir *pronaos* elde edilmiştir. Burada özellikle Pytheos'un Priene'deki Athena Tapınağı'na dikkat çekmek isteriz (Res. 231). Katı simetrisinin öncülerinden olan Pytheos, bu konuda Hermogenes'in biraz gerisinde kalmıştır.

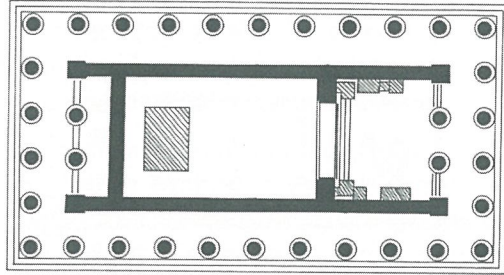
Res. 228. Magnesia Artemis Tapınağı planı.

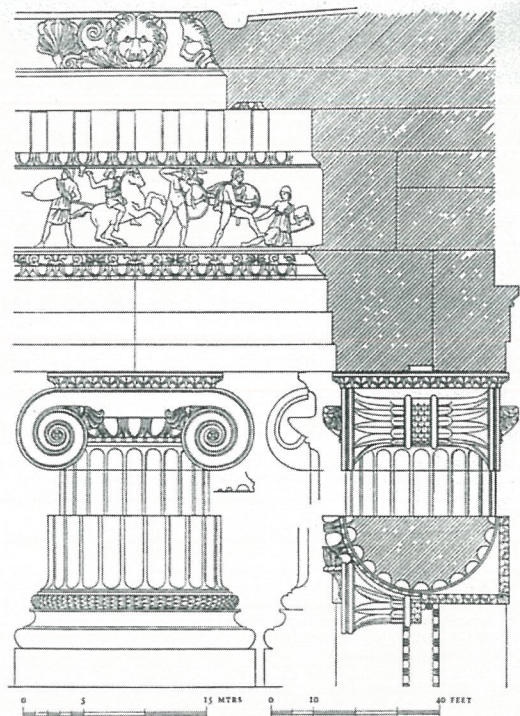
Res. 229. Magnesia Artemis Tapınağı'nın kent planındaki konumu ve merkezi aks (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).

Res. 230. Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).

Res. 231. Priene Athena Tapınağı planı.

Res. 232. Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, ön cepheden (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).

Res. 233. Magnesia Artemis Tapınağı, yukarıdan tabana mimari düzen.

Sütun merkezleri arasındaki açıklık 3,94 m'dir (Res. 232). Ancak ön ve arka sıranın ortasındaki sütun aralığı farklı olarak 5,25 m'dir. Merkezdeki sütun aralığının daha geniş tutulması, Sardes Artemis Tapınağı'nda olduğu gibi Anadolu-İon mimarisinde geleneksel bir özellik olup, aynı zamanda Hellenistik Devir mimarlık anlayışına da uygundur. Merkezi sütun aralığının daha geniş tutulmasıyla hem eksen düzenine olan eğilim ortaya konmuş hem de giriş vurgulanmıştır.

Tapınakta kullanılan sütun kaideleri, Anadolu-İon (Efes) değil de Attik tipindedir (Res. 233). Üst torusları kiminde defne yaprakları, kiminde örgü bantıyla bezenmiştir. Sütunların alt çapları 1,4 m, merkezleri arasındaki açıklık 3,94 m ve iki sütun arasındaki mesafe 2,54 m olduğuna göre, iki sütun arasındaki uzaklık 1,81 m sütun alt çapına, yani yaklaşık iki sütun alt çapına eşittir. Sütun alt çaplarının sütun açıklığına oranı $1.43: 2.51 = 1: 1\frac{3}{4} = 4:7$ 'dir. Diğer bir ifadeyle Artemision, sütun aralıklarına dayanılarak yapılan sınıflandırmada "eustylos"tan çok, "systylos"a daha yakındır. Tam olarak saptanamamış olsa da yüksekliklerinin yaklaşık 12 m olduğu düşünülen Artemision sütunları alt çaplarının $9\frac{1}{2}$ katı kadardır. 24 yivli sütunların üzerinde İon başlıkları bulunmaktadır (Res. 234). Başlıklar hem sütunun yivli üst bölümüyle birlikte yapılmalarıyla hem de *polster* bezemelerinin çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. Bingöl, bu durumun İon mimarisi için diğer bir ilki oluşturduğunu ileri sürmektedir. Başlıkların üst sınırında ayrıca Lesbos *kymation*'ları bulunmaktadır.

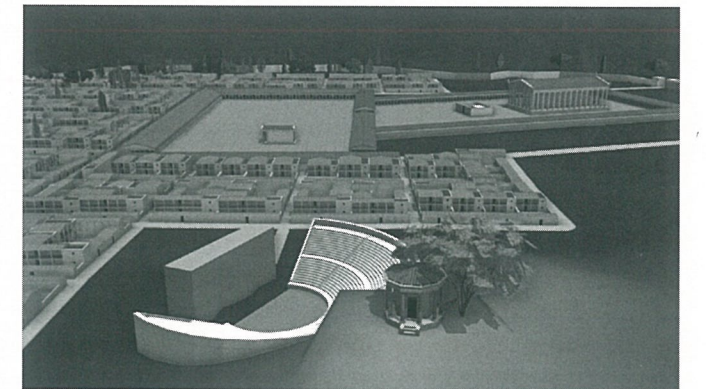
Res. 234. Magnesia Artemis Tapınağı, İon düzeninde sütun başlığı.

Res. 235. Magnesia Artemis Tapınağı, friz, Paris Louvre Müzesi (<http://www.louvre.fr/oeuvre-notices/fragment-de-la-frise-du-temple-dartemis-leucophryene-magnesie-du-meandre>).Res. 236. Magnesia a.M., MÖ 190 sonrası; arka yüzde Artemis Leucophryene'nin kült heykeli (SNG Copenhagen 853; BMC Ionia, 164, 47) (http://www.wildwinds.com/coins/greece/ionia/magnesia/SNGCop_853.jpg).

Başlıkların üzerinde baştaban ve sonrasında Amazonlar ile Grekler arasındaki savaşın (Amazonamakhie) konu edildiği toplam 174,58 m uzunluğundaki friz yer alır (Res. 235). Bu frize ait plakalar İstanbul Arkeoloji, Paris Louvre ve Berlin Pergamon Müzelerinde korunmaktadır. Frizin üstünde dış sırası ve saçak adı verilen elemanlardan sonra alınlık bölümü gelmektedir.

Alınlıkta, ortada büyük, yanlarda iki küçük pencere yer almaktadır. Çatının etrafında aslan başlı çörtlenli, lotus-palmet ve *ranke*'lerle bezeli *sima*, alınlığın köşelerinde ise akroterler bulunmaktadır (Res. 232). *Pseudodipteros* planda, taşıyıcı sütun sayısının azaltılması nedeniyle, üst yapının da hafifletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Üst yapının hafifletilmesine yönelik ilk adım daha önce Efes Artemis Tapınağı'nın Hellenistik evresinde atılmıştır. Tapınağın alınlığında yer alan bir kapı ve iki pencere, boş alanı gölge ve ışık oyunları ile hareketlendirmekle kalmayıp, sütunları aşırı bir yükten de kurtarmıştır. Alınlıktaki kapı ve pencereleri estetik nedenlerle açıklayanlar da bulunmaktadır.

Magnesia'da bulunan 16 numaralı yazıtta tanrıçanın *epiphany*'sinden (mucizevi görünüşü) bahsedilmektedir. Uzun bir süre alınlıktaki bu pencerelerin tören günleri açıldığı ve tanrıçaya ait taşınabilen bir yontunun halka gösterilerek *epiphany* olayının canlandırılmak istendiği varsayılmıştır. Ancak farklı olarak O. Bingöl, bu pencerelerin *naos*'ta yer alan tanrıçaya ait kült yontusunun dolunaylı gecelerde mucizevi

Res. 237. Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, ön cephe sunak ilişkisi (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).Res. 238. Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, tapınak ile cephe ilişkisi (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).

bir şekilde aydınlatılması amacıyla da kullanılmış olabileceğini düşünmektedir. Aynı zamanda bir gece tanrıçası olan Artemis'in kült yontusu, yılın belli bir dolunaylı gecesinde batıya yönelik alınlığın orta kapısından uygun bir açı ile giren ışıkla aydınlatılmıştır. Tapınağın *cella*'sında zifiri karanlıkta bulunan heykel, alınlığın ortasındaki pencereden gelen ay ışığıyla aniden aydınlatılarak tapınağın dışında bekleyen insanlara gösterilmiş olmalıdır. Kentte bulunan 98 numaralı yazıtta Artemis şenliklerinin genellikle dolunaylı gecelerde yapılmış olduğunun bildirilmesi bu yeni savın haklılığını desteklemektedir.

Günümüzde kayıp olsa da *cella*'da Artemis Leukophryene'ye ait bir kült yontusu bulunmalıdır. Menderes Magnesiası sikkelerinde Magnesia Artemis'i, tıpkı Efes Artemis'i gibi aşağı doğru incelen vücudunu sıkıca saran bir giysi içinde betimlenmiştir (Res. 236). İki yana açtığı ellerinde yün yumağı tutmaktadır. Başında yüksek bir başlık (*polos*) taşır. Göğüs bölgesinde çok sayıda, yumurtaya benzer olasılıkla bereket sembolü olan meme benzeri yuvarlak çıkıntı bulunmaktadır.

Üst örtü hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak Magnesia kazı başkanı O. Bingöl, *pseudodipteros* olması nedeniyle, iki boyunduruk genişliğinde (7,88 m) olan *pteroma*'da ve olasılıkla *pronaos*'ta tavanın, özellikle ortadaki dört sütunun üstüne gelen bölümünün, ahşap hatıllarla kapatıldığını düşünmektedir. Tapınağın sunağı batıdadır ve 15,8 x 23,1 m ölçülerindedir (Res. 237). Sunağın tipi halen tartışılan bir konudur. Problemlili diğer bir konu ise sunağa ait olduğu düşünülen heykel ve kabartmaların sunak üzerine nasıl yerleştirildiğidir. B. Schmaltz'a göre, kabartmalar *propylon*'a bakan uzun yüzde yer almaktadır. Sunağın tartışılmayan özelliği İon düzenindeki üst yapısıdır. Üç *fascia*'lı baştaban üzerinde girland ve boğa başlarıyla bezeli bir friz yer alır. Dış sırası, *geison* ve *sima* üst yapıya ait elemanlar arasındadır. Sunağın batı cephesinde kurbanlıkların bağlandığı düşünülen demir halkalara ait yuvalar tespit edilmiştir. Sunağın tarihi konusunda ağırlıklı kabul edilen görüş MÖ geç. 3. yüzyıldır (yaklaşık MÖ 220 civarı). W. Hoepfner ve O. Bingöl gibi bir grup bilim insanı, sunağın Hermogenes öncesi Artemision'un ilk evresine ait olduğunu düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle bir grup bilim insanı Artemision'un inşa tarihi olarak sunak dönemini düşünürken, bir diğer grup sunak sonrası, yani MÖ 2. yüzyılın 2. yarısını düşünmektedir. Sunağın çevresi, traverten bir altyapı üzerine yerleştirilmiş mermer plakalarla döşelidir. Bulunan yapı elemanlarına göre sunak, sütun ve yarım sütunlu *portiko*'larla çevrilidir (Res. 238).

Teos Dionysos Tapınağı

Vitruvius, *eustylos*'u anlatırken Roma'da bir örnek bulunmadığından Teos'taki Dionysos/Bacchus Tapınağı'nı örnek verir: "de aede Dianae ionice quae est Magnesia *pseudodipteros*, et Liberi Patris Teo monopteros / *Hermogenes, Magnesia'daki İon düzeninde bir pseudodipteros olan Diana Tapınağı ve Teos'daki Bacchus Baba'nın monopteros Tapınağı*" (Vitruvius VII. 12. 140 vd.). Buna göre Teos'taki Dionysos Tapınağı'nın mimarı da Hermogenes olmalıdır.

Çok iyi durumda korunan tapınakta ilk araştırmalar 18. yüzyılın 2. yarısında İngiliz Dilettanti Cemiyeti tarafından yapılmıştır (Res. 239). Fransız arkeologlar ile 1924 yılında başlayan kazılara 1964-1965 arasında Y. Boysal ve B. Ögün, sonrasında M. Uz ve en son olarak M. Kadioğlu ile devam edilmiştir.

Tapınak, tiyatroyla ilintili olmayan bir yerde, Hellenistik kent duvarlarına yakın bir şekilde yerleştirilmiştir. Etrafı *stoa* ile çevrelenmiş bulunan bir *temenos* alanının batısında yer alır. *Stoa*, kuzey ve güney yanalarda Dor, doğu ve batıda ise İon düzeninde inşa edilmiştir. *temenos*'a giriş kuzeybatı ve güneybatı köşelerdeki *propylon*'larla sağlanmış olmalıdır. *Crepidoma* önde 12, di-

ğer taraflarda ise altı basamaklıdır. Bu görünümü ile tapınak doğudan bakanlar için bir podyum üzerinde duruyormuş izlenimi uyandırmaktadır.

18,5 x 35 m *stylobat* ölçülerine sahip tapınak, 11 x 6 sütunla bir *heksastyle peripteros* olup, Hermogenes'in tercih ettiği *eustyle* kullanılmıştır (Res. 240). Bu konuda R. Pullan'ın çalışmaları dik-kate değerlidir. Ancak hesaplamalarında tapınağın Roma İmparatorluk Dönemi evresinin dikkate alındığı

göz ardı edilmemelidir. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi tapınakta iki evre söz konusudur: İlki bizi de ilgilendiren Hellenistik Devir, diğeri ise günümüze ulaşan kalıntılardan çoğunu içeren Hadrian dönemi onarımıdır. Bu onarım esnasında Vitruvius'un kitabı bilinmektedir. Ancak Hoepfner'in de belirlediği gibi, kurtağzı (Wolflöcher) adı verilen ve yalnızca İmparatorluk Dönemi yapılarında kullanılan bağlama tekniği Dionysos Tapınağı'nda yoktur. Yani burada Hadrian döneminde baştan aşağı yeniden inşa edilen bir tapınaktan çok, Hellenistik Devir tapınağının esaslı şekilde onarımı söz konusudur. Sütun başlıklarında ya da *epistyle* blokları üzerinde her iki farklı evrenin izlerini görmek olasıdır. Örneğin bugün İzmir Arkeoloji Müzesi'nde korunan akroterlerden bazıları Hellenistik, bazıları ise Roma Devri özelliklerini taşır.

Mimari elemanlar *stylobat* üzerine yerleştirilmeden önce, bütün sath, satranç tahtası gibi karelere bölünmüştür. Ancak bu bölünme hiçbir zaman için Pytheos'un Priene Athena Polias Tapınağı'nda olduğu gibi 6 x 6 ayaklık eşit kareler şeklinde değildir. Böylece dar yüzlerde 11, uzun kanatlarda 21 kare alan elde edilmiştir (Res. 241). Mimari öğeler, bu kareler göz önünde tutularak simetrik bir şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece yan kanatlarda 10, kısa kenarlarda beş sütun aralığı elde edilmiştir. Bu da geneldeki 1:2 oranındaki katı ölçüye (*ratio*) uygundur. Dionysos Tapınağı'nda dar yüzlerin ortasında merkezi sütun aralığına yer verilmiştir. W.B. Dinsmoor, böylece 55 x 110 İon ayağı ölçüsünün, yani 1:2 oranının korunmaya çalışıldığını düşünmektedir.

24 yive sahip sütunlardan tapınağın çevresinde 30 adet vardır. Ayrıca *pronaos* ve *opisthodomos*'ta ikişer sütuna yer verilmiştir. Hem bütün kenarlardaki sütunlar, hem de sütunlarla *cella* duvarları katı bir simetri oluşturacak şekilde aynı eksen üzerindedir.

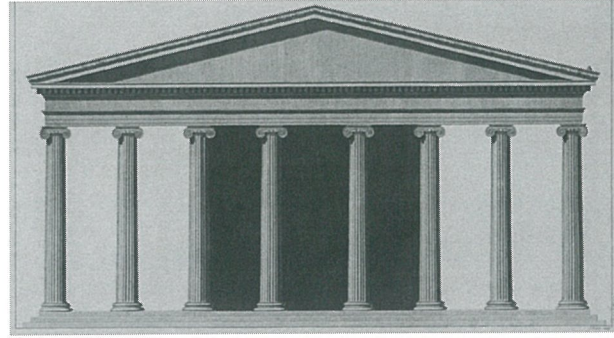
İon *kymation*'lu başlıklar ve arşitrav Hadrian Dönemi özellikleri gösterir. Buna karşın Attik tipli kaideler, alınlıkta Dionysos konulu frizin bir bölümü, *ranke* motifli *sima* frizi ve palmet bezekli köşe akroterleri Hellenistik Devir'e aittir (Res. 242). Tapınağın sunağı ise doğuya bakan girişin önüne gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

HERMOGENES DÖNEMİ

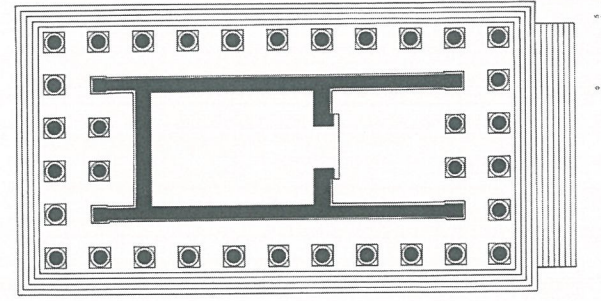
Hermogenes adından ilk bahseden Vitruvius olsa da yaşadığı tarih hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu nedenle başlangıçta Hermogenes'i Themistokles öncesine tarihlenenler bile olmuştur. Hermogenes dönemi ile ilgilenen bilim insanları arasında 20. yüzyıla damgasını vuran bir tartışma başlamış ve başlıca iki gruba ayrılmışlardır:

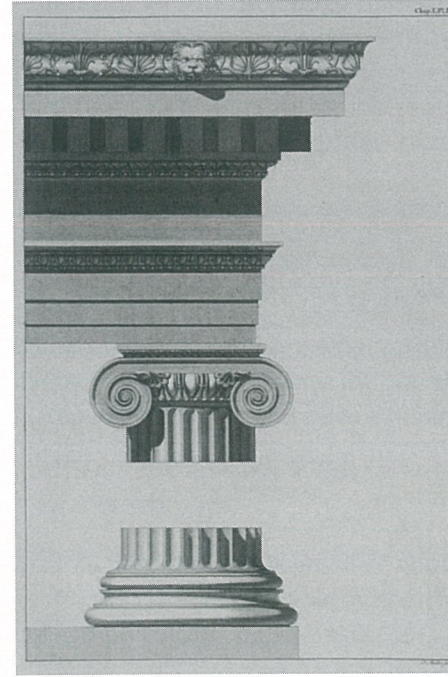
Res. 239. Teos Dionysos Tapınağı, 18. yüzyılda ilk tespit edildiğindeki görüntüsü (Society of Dilettanti. *Ionian Antiquities published with Permission of the Society of Dilettanti*, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCCLXIX [=1769], Pl. 1.).

Res. 240. Teos Dionysos Tapınağı'nın Dilettanti Cemiyeti tarafından 1760'larda yaptırılan ilk ayağa kaldırma denemesi: Çizimde tapınağın kısa yüzlerinde sütun sayısı 6 yerine hatalı olarak 8 adet gösterilmiş (Ionian Antiquities published with Permission of the Society of Dilettanti, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCCLXIX [=1769], Pl. 12, II).

Res. 241. Teos Dionysos Tapınağı planı.

Res. 242. Teos Dionysos Tapınağı, yukarıdan tabana mimari düzen (Society of Dilettanti, published with Permission of the Society of Dilettanti, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCCLXIX [=1769], Pl. 12, IV).

O. Kern, Artemision'u yazıtları ve mimarisi ışığında MÖ 3. yüzyılın son çeyreği içine tarihlemek ister. A. von Gerkan, Artemision'u sunağına göre MÖ 2. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen ilk araştırmacı olmuştur. Tarihlleme ile ilgili olup da burada mutlaka anılması gereken bir diğer çalışma, H. Drerup'unkidir. Drerup'a göre *pseudodipteros* tasar ile *aspiratus* (kontrast) amaçlanmıştır. Drerup bu kontrast olgusunu dönemin heykeltıraşlık yapıtlarındaki barok biçimle karşılaştırarak Artemision'un tarihi konusunda bir sonuca varmaya çalışmıştır. E. Akurgal, G. Gruben, W.B. Dinsmoor ve R.A. Tomlinson, Hermogenes'in yaşadığı dönemin MÖ 170 civarı olması gerektiğini savlamışlardır. D.S. Robertson, A.W. Lawrance ve H. Lauter yine tasar özelliklerine göre tapınağı MÖ 2. yüzyılın 3. çeyreğine, yani MÖ 130 civarına tarihlemişlerdir. M. Robertson ve A. Yaylalı frizlerine, N. Koçhan ise mimari bezemelerine göre Artemision için ilk kez von Gerkan tarafından önerilen tarih yönünde tercihlerini kullanmışlardır. P. Gros ve A. Davesne'ye göre her iki Hermogenes tapınağı da MÖ 3. yüzyılda tasarlanmış ve MÖ 2. yüzyılın 3. çeyreğinde tamamlanmış olmalıdır.

Özluce verilen araştırma tarihinden de anlaşılacağı gibi, Hermogenes'in yaşadığı dönem sorusu bir yüzyıla yayılan tartışmalara konu olmuştur. Magnesia yazıtlarını çalışan O. Kern'nin MÖ 220-206 tarihine karşı, A. von Gerkan'nın öncülüğünü yaptığı diğer bir grup MÖ 150-130/29 tarihini savunmuşlardır. Böylece Hermogenes'in yaşadığı dönem olarak MÖ 220 ile 120 tarihleri arasında yaklaşık 100 yıllık bir zaman farkı ortaya çıkmıştır.

Biz bu bölümde önce ilişkili yazıtlara özluce değinip, sonrasında şimdiye kadar denenmeyen bir yöntem olan

pseudodipteral plan tipli tapınaklara göre Artemision'un yerini belirlemeye dayanan yeni bir tarihlleme yöntemi deneyeceğiz.

Yazılı Kaynaklara Göre Hermogenes Dönemi

Yazıtlar, Menderes Magnesiası ve Teos'ta bulunanlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Magnesia'da daha kazıların ilk başlangıcında bulunan ve O. Kern tarafından "Inschriften von Magnesia (IvMagnesia)" adı altında yayımlanan yazıtlar, Artemis Tapınağı'nın Hermogenes ile ilintili olduğunu belgelemektedir.

Konumuzla ilgili en önemli yazıt, batı *stoa*'nın plasterli duvarında bulunan IvMagnesia 16 numaralı olandır. Burada Magnesia tarihinde çok önemli olan iki olay, tarihleri konusunda ipucu verecek şekilde anlatılmaktadır. Yazıtta göre 140 olimpiyatlarında, yani MÖ 220 yılında, Artemis'in bir *epiphany*'si gerçekleşmiş ve bu nedenle Delphi'ye kehanet (*orakel*) almak üzere elçiler gönderilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu tarihte tanrıça henüz ne olduğunu bilmediğimiz, belki de deprem ya da sel gibi bir doğal felaket ile kendisini Magnesia halkına göstermiştir. Bu yazıttan öğrendiğimiz bir diğer bilgi ise, *epiphany* nedeniyle o yıldan başlayarak "Leukophryena" isimli yarışmaların (*agon*'lar) düzenlenmesine karar verilmesidir.

Tanrıça onuruna yapılan törenler hakkındaki bilgileri ise IvMagnesia 100a numaralı bir diğer yazıttan öğreniyoruz. 1893 yılında bulunan yazıt, Güney Stoa'nın batı *ante*'sine ait bloklardan birisi üzerinde yer almaktadır. 1985 yılında Ortaklar Tren İstasyonu'nda bir kireç kuyusunun yanında diğer iki yazıtlı birlikte yeniden bulunarak Magnesia'ya getirilmiştir. Bu yazıtta "eisiteria" adı verilen bir törenle, Artemis'in kült yontusunun, yeni tamamlanan tapınağın *cella*'sına dikildiğinden bahsedilmektedir.

Güney Stoa'nın batı *ante*'sinin *in situ* bloklarından olan ve IvMagnesia 100b olarak numaralandırılan bir diğer yazıt, Berlin Pergamon Müzesi'nde korunmaktadır. Yazıtta Artemis'in "Nikephoros" unvanından bahsedilmektedir.

Yine yazıtlardan, kehanet uyarınca yarışmaların yapılacağı bir şenlik düzenleneceği, ancak oyunların yapılamadığı, daha sonraki bir tarihte (MÖ 204-203) ödülün Delphi'dekiyle eşdeğere (*isopythios*) yükseltilecek, yeni davetiyelerin çıkartıldığından bahsedilmektedir. Bu kez farklı olarak çok uzaktaki kentlere de davetiye gönderilmiştir. Buna göre, *epiphany* ve ilk oyunlar Stephanephoros Zenodotus döneminde (MÖ 221-220), ikinci oyunlar ise ilkinden 14 yıl sonra Stephanephoros Moiragoras döneminde gerçekleşmiş olmalıdır.

IvMagnesia 85-87 numaralı yazıtlar, davetiyelere cevap niteliğindedir. Artemis oyunları ile ilişkili bu yazıtlar öncekilerden farklı olarak epigraflarca elli sene daha sonraya, MÖ 159 yılına tarihlenir. Eğer tapınak yapımı MÖ 202'de tamamlandıysa, bu oyunlar hangi yapıya maddi destek sağlamak için düzenlenmiştir? 50 senelik uzunca bir sürede Artemis oyunlarının periyodik olarak tekrarlanmamış oluşu, bu oyunların henüz geleneksel olmadığının en önemli göstergesidir. Kent halkının uzun bir aradan sonra böylesine kapsamlı bir şenliğe ihtiyaç duyması, belirlenmiş yeni bir amaç için ekonomik kaynak sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu amaç da olasılıkla Artemision'un inşasıdır. Ancak bu davetiyelerde de öncekilerde olduğu gibi, herhangi bir şekilde tapınak yapımından bahsedilmemektedir.

Artemision'un tarihlenmesinde 100a ve 100b numaralı yazıtların önemi büyüktür. İçerik olarak 100a yazıtında henüz biten tapınağa tanrıçanın kült yontusunun konduğu, 100b yazıtında ise belirlenen özel sunaklara Artemis Leukophryene Nikephoros unvanının yazılacağı kayıtlıdır. Magnesiialılar, MÖ 186 yılındaki savaşta Antiokhos'a karşı Romalıların yanında yer almışlardır. Bu nedenle general Scipio, Magnesiialılara dokunulmazlık hakkı (*asylie*) tanımıştır. Böylece

Artemis'e adanan yeni tapınak bitirilmiş ve tanrıçaya "nikephoros" unvanı verilerek kült yontusu tapınağa dikilmiştir. Ancak W. Hahland söz konusu zaferin MÖ 197 yılında meydana gelen Magnesia-Miletos Savaşı ile ilintili olduğunu düşünmektedir. Buna göre 100b numaralı yazıtın tarihi MÖ 197/96 olmalıdır. Böylece ilk olarak Kern'in önerdiği MÖ 3. yüzyılın son çeyreği tarihi, Hahland tarafından da desteklemiştir.

Ancak 100a numaralı yazıtı, yazı stiline göre MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenenler bulunmaktadır. Böylece 100a-100b arasında 75 senelik bir zaman farkı ortaya çıkar. Yaylalı ve von Gerkan'ın da önerdikleri gibi her iki yazıt içerik olarak birbirini takip etmelidir ve aralarında fazla bir zaman farkı olmamalıdır. MÖ 2. yüzyıl Anadolu'sunda Aristonikos, Roma'ya karşı bir isyan başlatmıştır (MÖ 132-129). Bu isyan Romalı komutanlardan Perperna (MÖ 130) ve Aquilius (MÖ 129) tarafından MÖ 129 tarihinde bastırılır. Von Gerkan, "nikephoros" unvanının bu olay sonrasında verildiğini savlamaktadır. Ancak Artemis, Romalı olmayan bir kentin baş tanrıçasıdır. Bu nedenle "nikephoros" unvanının Roma'nın kazanmış olduğu bir zaferle ilintisi tartışmaya açıktır.

Hermogenes tarafından yapıldığı bilinen Teos Dionysos Tapınağı ile ilişkili yazıtlarda da tartışmalı durum farklı değildir. Teos halkı başlangıçtan beri Dionysos'u kentin baş tanrısı olarak kabul etmiş ve yüzyıllarca ona saygı duymuştur. Ancak Dionysos kültü asıl önemi *tekhnit*'lerin (tiyatro oyuncularına ya da Dionysos rahipleri) MÖ 3. yüzyılın 2. yarısında Teos'u merkez yapmasıyla kazanmıştır.

1921'deki Teos kazıları esnasında ele geçen bir yazıt, kenti merkez edinen *tekhnit*'lerin Dionysos Tapınağı'nı inşa etmelerinden bahseder. Bu yazıtta göre, Teos halkı rahiplerin teveccühüne karşılık bir tapınak yapacaktır. Ancak bunun dışında tapınak hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Başka bir yazıtta ise, *tekhnit*'lerin kendi etkinlikleri için halkın *hieron* olmasını amaçladığı bir yerde, 6000 drahmilik bir arsa satın aldıkları, bu arsanın her türlü vergiden muaf tutulacağı, masrafların yarısını şehir halkının, diğer yarısını ise krallık hazinesinin karşılayacağından bahsedilmektedir. Aynı yazıtın 20. satırında, bu kararın bir stele yazılarak tapınağa dikileceği ve tiyatrodan ilan edileceği, 28. satır ve devamında ise *tekhnit*'lere arsanın verilmesi ve kentin şükran ifadesinin sunulması kayıtlıdır. Bu yazıtta göre W. Hahland, MÖ 238/37'de *tekhnit*'lere genel *asyle* hakkının tanındığını, MÖ 222'de sözü edilen arsanın alındığını ve adı geçen krallığın Pergamon olması gerektiğini ileri sürer. Pergamon Krallığı'nın Teos kentinde üç ayrı dönemde hakimiyeti olmuştur: MÖ 229-222, MÖ 218-205, MÖ 190-133. Buna göre tapınağın yapım tarihi olarak, W. Hahland ve P. Hermann yazıt stilinin yanında, diğer bazı kriterleri de dikkate alarak MÖ 222 öncesini; *tekhnit*'lerin kentte en güçlü olduğu dönemin MÖ 3. yüzyılın sonları olması nedeniyle de Yaylalı MÖ 218 sonrasını önerirler. Hahland'a göre, MÖ 3. yüzyılın son beş yılı içine tarihlenen *asyle* yazıtları, tamamlanan bu yeni tapınağın duvarlarına asılmış olmalıdır. Ayrıca, MÖ 152'de yaşanan isyandan sonra *tekhnit*'lerin kentten kovulduğu, bu tarihten sonra tapınak yapımı hakkında hiçbir bilginin olmaması göz ardı edilmemelidir.

1963 yılındaki Türk kazıları esnasında bulunan ve 1965 yılında Hermann tarafından yayımlanan yazıtlar ise, Seleukos Kralı III. Antiokhos'un (MÖ 223-187) Batı Anadolu'ya yaptığı ziyaret sırasında Teos'a da uğraması ve burada şehir halkı tarafından çok iyi bir şekilde karşılanarak kendisi ile karısı Laodike'nin yontularının Dionysos Tapınağı'na dikilmesi hakkındadır. III. Antiokhos Teos'a, doğuya yaptığı seferin bitiş tarihi olan MÖ 205/04 ile Mısır'da Ptolemaioslara karşı başlattığı savaşın başlangıcı olan MÖ 202/01 tarihleri arasına denk düşen MÖ 204/03 tarihleri arasında gelmiş olmalıdır. III. Antiokhos'un Teos'a gelmesi, şehrin politik durumunda olumlu yönde değişikliklere neden olmuştur. O zamana kadar Pergamon Krallığı'na bağlı olan Teos, bu ziyaretten sonra Seleukosların idaresine geçmiştir. Yine yazıttan anlaşıldığı kadarıyla

bu tarihe kadar Teos, Pergamon Krallığı'na vergi vermektedir. Ayrıca I. Attalos (MÖ 241-197), Teos'tan normal vergiden başka, olasılıkla Bithynia Kralı I. Prusias'la yaklaşık MÖ 205 yılına kadar devam eden savaşı kaybetmelerinin cezası olarak yüksek bir savaş tazminatı da almaktadır. III. Antiokhos, Teosluları bu mali yükümlülüklerden de kurtarmış olmalıdır. Yazıtta ayrıca kentin kutsal ve dokunulmaz olacağı da kayıtlıdır. B. Ögün, kutsallıkla kast edilenin III. Antiokhos tarafından kente ait arazilerin tamamının tanrı Dionysos'a ithaf edilmesi olduğunu düşünmektedir.

Yazıtın tarihinden ve yazıtta bir Dionysos Tapınağı'nın varlığından söz edilmesinden hareketle, A. Davesne, P. Gros, W. Hoepfner ve P. Hermann, Dionysos Tapınağı'nın en geç MÖ 204 tarihinde bitirilmiş olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Ancak MÖ 3. yüzyılın siyasi ve ekonomik durumu bir tapınak yapımı için uygun değildir. W. Hahland'ın öne sürdüğü MÖ 229-222 arasındaki tarih bu nedenle geçersiz olmalıdır. Ayrıca bu dönemde Pergamon Krallığı'ndan yardım almak da güçtür. Çünkü I. Attalos'un hanedanlık yılları devamlı olarak Galatlar, Seleukoslar, Makedonlar ve Bithynialılarla savaşarak geçmiştir. Bu çetin dönemde Pergamon Krallığı'nın ayrıca bir tapınak yapımı için Teos'a para yardımı yapmış olduğunu düşünmek zordur. Kaldı ki bu dönemde Teos kenti, Pergamon Krallığı'na hatırı sayılır bir oranda savaş tazminatı ve vergi ödemektedir. III. Antiokhos'un Teos'ta oldukça fazla sempati görebilirdiği bir anlamda tanrılaştırılmasının asıl nedeni, kente kutsallık ve dokunulmazlık hakkı sağlanmasından çok, halkı normal vergi ve savaş tazminatından oluşan bu ağır vergi yükünden kurtarması olmalıdır. Bundan başka kentte belirli bir siyasi istikrar da yoktur. Buna örnek olarak bir çeyrek yüzyıl içinde hakimiyetin dört kez el değiştirmesi gösterilebilir. Ayrıca bazı araştırmacılara göre, üzerinde Dionysos Tapınağı yapılmış olması gereken arsanın alımıyla ilgili olan ve bugüne dek MÖ 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen Ktamatonia Yazıtı'nın da tarihi artık tartışılır duruma gelmiştir. Örneğin H.J. Schaller, Pergamon-Dionysos bağlantısına göre bu arsa alım işinin Kral I. Attalos (MÖ 246-197) döneminde değil de II. Attalos (MÖ 159-138) zamanında olması gerektiğini savunmaktadır. R.A. Tomlinson'a göre de Pergamon'un MÖ 3. yüzyılda Dionysos *tekhnit*'lerine para yardımı yapması güç olup, yardım edebilecek duruma ancak II. Eumenes (MÖ 197-154) döneminde gelmiştir.

Yaylalı, tapınağın bitim tarihine işaret etmesi bakımından, Pergamon Krallığı'nın korumasına rağmen MÖ 152 yılında *tekhnit*'lere karşı yapılan isyana dikkatleri çekmektedir. Hahland, bu isyanın para bulunarak tapınağın bir an önce bitirmeleri için *tekhnit*'lerin halka yaptıkları baskılar sonucunda çıktığını düşünmektedir. En geç MÖ 204'de bitmiş olması gereken bir tapınak için elli yıl sonra, yani MÖ 152 tarihinde, halka para yardımı yapması için neden baskı yapılsın? Hem de öyle bir baskı ki halk canından bezsin ve Pergamon Krallığı tarafından korunan *tekhnit*'lere karşı isyan etmeyi göze alsın. Kuruluşlarını tanrı Dionysos'a bağlamaları nedeniyle *tekhnit*'ler, Pergamon Kraliyet Sarayı'na halktan daha yakındır. *Tekhnit*'ler saraya şikayette bulunmuş olmalı ki I. Eumenes halkı tapınağın tamamlanmasını geciktirmeleri nedeniyle azarlamıştır. Bundan dolayı da isyan bir anlamda Pergamon Krallığı'na karşı olmuştur. Sonuç olarak tapınak MÖ 3. yüzyılda değil de MÖ 2. yüzyılın ortasından az sonra tamamlanmış olmalıdır. Pergamon'un para yardımı bu sonuca göre I. Attalos döneminde değil de R.A. Tomlinson'un da savladığı gibi II. Eumenes döneminde, yani Apemeia Barışının hemen sonrasında ya da II. Attalos döneminde (MÖ 159-138) yapılmış olmalıdır. Yaylalı'ya göre bu yardımı içeren yazıtların tarihi MÖ 3. yüzyılın sonu olabileceği gibi MÖ 190 sonrası da olabilir. Hatta M. Holleux, yazıtların tarihi için MÖ 152'den hemen önceyi önermektedir.

Bu tapınak, özetlenen olumsuz siyasi ve ekonomik koşullar içinde MÖ 3. yüzyılda yapılmış olmayacağına göre, III. Antiokhos ve eşinin kült yontuları nereye dikilmiştir? Ayrıca Davesne'nin saptamış olduğu, MÖ 190 öncesine tarihlenen Teos sikkeleri üzerindeki Dionysos'un kült yon-

tusu hangi tapınakta bulunmaktadır? Yaylalı'nın da altını çizdiği gibi çok büyük bir olasılıkla adı geçen söz konusu tapınak, Hermogenes öncesi eski tapınak olmalıdır. Eski bir evrenin varlığını, yapım tarihi konusunda MÖ 3. yüzyılın hararetli savunucularından Hahland dahi kabul etmektedir. Eski tapınağın varlığını, Hermogenes Tapınağı'nın *peribolos* duvarında bulunan yazıt da desteklemektedir.

Görüldüğü gibi, salt yazıtlardaki ifadeler ve yazı stillerine göre Hermogenes'in yaşadığı ve çalıştığı dönemi belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte Teos ve Magnesia kentlerinin siyasal tarihi ve ekonomik durumu da MÖ geç 3. yüzyılda anıtsal tapınak yapımına engel gibi durmaktadır.

Pseudodipteral Plan Tipine Göre Hermogenes Dönemi

Vitruvius'un Hermogenes'i en fazla övdüğü konulardan birisi *pseudodipteral* plan tipindeki başarısıdır. Zira Vitruvius, bu tasarımı Hermogenes tarafından keşfedildiğini düşünmektedir. Ancak bu mimari uygulamanın ilk örnekleri MÖ 4. yüzyılın 2. yarısında Messa Aphrodite Tapınağı'nda ya da aynı yüzyılın sonlarında Sardes Artemis Tapınağı'nın klasik evresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Vitruvius'un anlattıkları ile çelişki yaratmaktadır.

Pseudodipteros tasarımı tapınaklarda yaygın olarak yer alan *opisthodomos*, Dor tapınaklarına özgü mimari bir uygulamadır. MÖ 4. yüzyıla kadar inşa edilen İon tapınaklarının hiçbirinde *opisthodomos* mevcut değildir. Anadolu-İon mimarisinde MÖ 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Ksanthos'taki Nereidler Anıtı, daha sonra yaklaşık MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen Labranda'daki Zeus Tapınağı ve Priene'deki Athena Tapınağı ilk *opisthodomos*'a yer verilen örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. *Opisthodomos*'a sahip erken tarihli her iki tapınakta da Dor tapınaklardan farklı olarak *pronaos*, *opisthodomos*'a göre daha derindir. Anadolu-İon tapınakları ile Dor tapınaklarını birbirinden ayıran en belirgin özelliklerden biri böylece belirlenmiştir: İon tapınaklarında *pronaos*, *opisthodomos*'a göre daha derindir. Samos Hera Tapınağı, Efes Artemis Tapınağı, Didim Apollon Tapınağı gibi İon mimarisinin önemli tapınaklarında *opisthodomos* olmasa bile, derin *pronaos* dikkat çekmektedir. Zira İon mimarisinde ön cephe önemlidir ve özellikle vurgulanmaktadır.

Buna karşın Dor mimarisinde ön cephe vurgulanmaz. Selinus G Tapınağı, Korfu Artemis Tapınağı gibi *pseudodipteros* plan tipinin Arkaik Devir öncülerinde bu durum açıkça görülmektedir (Res. 243). Yani *pseudodipteral* tasarımı Dor mimarisinin, İon örneklerine göre göze batan en önemli farklılıklarından biri arka cephede *opisthodomos*'un bulunması ve bunun derinliğinin ön cephedeki *pronaos*'la eşit olmasıdır. Buna karşın, İon düzeninde *pseudodipteros* planlı tapınaklarda ortak özellik olarak *pronaos opisthodomos*'a göre daha derin tutulmuştur, diğer bir ifadeyle derinlikler ön ve arka cephelerde eşit değildir. Bu önemli kriteri belirledikten sonra Artemision'un *pseudodipteros* tasarımı tapınaklar arasındaki yerini irdeleyebiliriz.

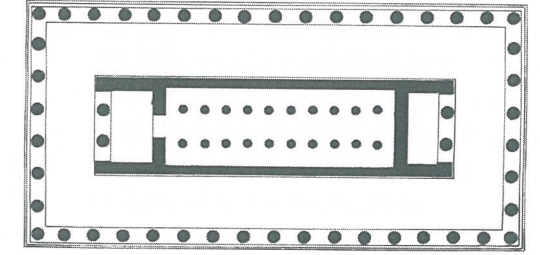
Lesbos Adası'ndaki Messa Aphrodite Tapınağı, İon düzeninde ve *pseudodipteros* tasarımda inşa edilmiş tapınaklardan biridir (Res. 244). *Pseudodipteros* tasarımı Hermogenes'in buluşu olduğu rivayetinden hareketle tapınağı Artemision dönemine, hatta sonrasına tarihlenmek isteyenlerin yanı sıra Geç Klasik Dönem'e çıkaranlar da bulunmaktadır. Ancak tapınağın plan şekli tarihlendirme konusundaki bu tartışmalara son verecek gibidir. Tapınak İon düzeninde olmasına karşın *pronaos* ve *opisthodomos*'u Dor sisteminde olduğu gibi eşit derinliktedir. Bu yönüyle de Messa Tapınağı'nın yerini derin *pronaos*'a sahip diğer İon tapınaklarından ayırıp, Dor tapınaklarına yaklaştırmak gerekir. Ayrıca tapınağın henüz Hellenistik Devir Anadolu geleneğinden uzak olduğunu, sütun kaidelerinin Anadolu-İon tipinde olması da göstermektedir. Diğer

bir ifadeyle Messa Aphrodite Tapınağı inşa edilirken, Hellenistik *pseudodipteros* tasarımı tapınaklar arasında henüz Attik sütun kaidesi kullanılmaya başlanmamıştır.

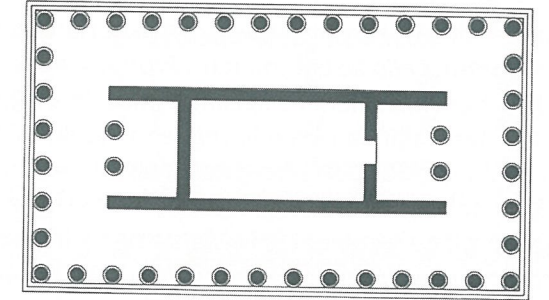
Diğer *pseudodipteros* tasarımı tapınaklar arasında Messa Tapınağı'nın İon tapınakları için prototip olması gerektiği düşüncemizin temelinde yatan anlayış şudur: Eğer bir gelenek başka bir yerden ve bilinen bir prototipten ilk kez öykünüyorsa, önce değişikliğe uğramış bir formda değil de aynen alınır ve uygulanır, daha sonra da kendi geleneğine uydurulmaya çalışılır. Bu varsayımına göre *pseudodipteros* tasarımı Anadolu'daki ilk öncüsü, tasarımı ve mimaride zirveye ulaşmış bir tapınak olan Hermogenes'in Artemision'u değil de Dor prototiplere daha çok benzeyen Messa'daki Aphrodite Tapınağı olmalıdır. Çünkü *pronaos* ile *opisthodomos*'un derinliği, Selinus G Tapınağı, Korfu Artemis Tapınağı ya da Paestum Hera Tapınağı'nın ilk evresinde olduğu gibi, Dor geleneğine uygun olarak birbirlerine eşit derinlikte verilmiştir. Eğer bu saptama göz ardı edilirse en mükemmelini, yani Artemision'u öncesiz bir şekilde ortaya çıkarmak, daha sonra da bu olağanüstü prototipi daha yalın tasarlara doğru evirmek gerekecektir ki bu durum, yani öncesiz mükemmelden bozulmaya doğru bir gelişim eşyanın doğasına aykırıdır. Bu hipotezimiz aynı zamanda Messa Tapınağı'nı erken döneme tarihlenmek isteyenleri de haklı çıkarmaktadır.

Messa Aphrodite Tapınağı, Aşağı İtalya'da uygulanmaya başlanan *pseudodipteros* plan tipinin en azından Erken Hellenistik Dönem'den başlayarak Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda bilindiğini göstermektedir. M.U. Anadolu, özellikle Arkaik ve Hellenistik Devir'de Batı Anadolu ile Aşağı İtalya arasında çok yakın ilişkilerin olduğunu örneklerle belgelemektedir. Anadolu'ya göre, alan taraf yalnızca Sicilya'dır. Ancak Messa Aphrodite Tapınağı'nın *pseudodipteros* tasarımı göstermektedir ki Sicilya bazen veren taraf da olmuştur.

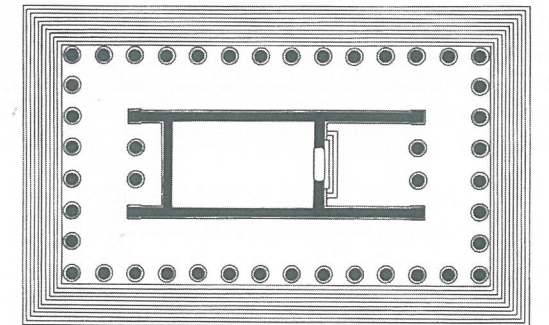
Khrysa Apollon Smintheion Tapınağı'nın tarihi ve plan özellikleri, Artemision'a doğru oluşturmaya çalıştığımız stil gelişiminde çok önemli bir diğer aşamadır. Khrysa Tapınağı, *pseudodipteros* tasarımda ve İon düzeninde inşa edilmiş bir diğer tapınaktır (Res. 245). Günümüzde tapınağın yaklaşık olarak MÖ 2. yüzyılın 2. çeyreğinde inşa edilmiş olduğu konusunda birleşmiş gibidir. Tapınak, Messa'da olduğu gibi 8 x 14 sütuna sahiptir. İnce ve uzun görünümü *cella* her ikisinde

Res. 243. Korfu Artemis Tapınağı planı.

Res. 244. Messa Aphrodite Tapınağı planı.

Res. 245. Khrysa Apollon Smintheion Tapınağı planı.

de üç bölümden oluşmaktadır: *Pronaos*, *naos* ve *opisthodomos*. Yine ortak olarak *pronaos* ve *opisthodomos*, *in antis*'tir. Tasarda görülen bu yakın benzerliğe karşın her iki tapınağı birbirinden ayıran çok önemli bir farklılık vardır: Khrysa Tapınağı'ndaki *opisthodomos*, *pronaos*'un yarısı kadar derinliktedir. Demek ki Dor tapınak mimarisinden aktarılan *pseudodipteros* tasar ve *opisthodomos* artık tamamen İonlaşmıştır. Khrysa Tapınağı, tasar açısından stil gelişimimizi haklı çıkartması nedeniyle çok önemlidir. Ayrıca bir İon tapınağında Anadolu-İon ve Attik karışımı sütun kaidesi ilk defa burada söz konusudur. Messa'daki sütun kaidelerinin salt İon, Artemision'dakilerin ise salt Attik olması da hipotezimizi desteklemektedir. Demek ki bir yandan Messa'da İon mimarisine aktarılan Attik elemanlar Khrysa'da Anadolu'lulaşırken, diğer yandan bu kadarla yetinilmeyip, diğer Dor unsurlar da Anadolu İon mimarisine aktarılmaya devam etmiştir.

Magnesia Artemis Tapınağı'nda artık her şey yerli yerine oturmuştur (Res. 228). 8 x 15 İon sütununa sahip tapınakta, *cella* içinde de sütunlara yer verilmiştir. Tapınağın içinde ya da dışında yer alan sütunların tümü, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, şaşmaz bir şekilde aynı eksen üzerindedir. Bu katı simetriye *cella* duvarları da uydurulmuştur; en küçük bir eksen kayması dahi yoktur. *Cella* üç bölümlüdür: *Pronaos*, *naos* ve *opisthodomos*. *Opisthodomos* derinliğinin iki katı, hem *naos* hem de *opisthodomos* derinliğini vermektedir. Böylece *pronaos*'un derinliği, bir İon tapınağında ulaşabileceği en yüksek noktaya ulaşarak *naos* derinliği kadar olmuştur. Ön cephenin böylesine vurgulanması bile Artemision'un İon mimarisinin ulaşmış olduğu en yüksek noktayı temsil ettiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sıkı bir şekilde simetriye bağımlı kalmak, geometrinin bir tapınakta ilk kez katı ve hatasız kullanılması, mimari öğelerin birbirleri arasındaki uyumu tapınağı zirveye taşımış ve Hermogenes adını bir mimar olarak ölümsüzleştirmiştir.

Artemision ile doruk noktasına ulaşan bir plan tipini, sırf Vitruvius'un ifadelerinden hareketle bütün Hellenistik *pseudodipteros* tapınakların prototipi yapmak ve diğerlerinin bundan evrildiğini ifade etmek mümkün ve inandırıcı değildir. Bize göre Artemision, *pseudodipteros* planlı tapınakların başlangıç noktasını değil, tersine tepe noktasını, daha açık bir anlatımla bozulmaya başlamadan önceki aşamasını simgelemelidir. Kısaca, W. Hoepfner'in de vurguladığı gibi, Hellenistik *pseudodipteros* tasarlı tapınaklar Artemision ile başlangıcını yapmış olmamalıdır.

Sütun kaidelerindeki değişmeler bile stil gelişiminde bir kriter olarak ele alınabilir. D.S. Robertson'un da belirttiği gibi, Attik sütun kaidesi Ege'nin doğusunda tam anlamıyla ilk kez Artemision ve Teos Dionysos Tapınaklarında kullanılmıştır. Her iki tapınakta benzer şekilde görülen Attik kaidelerin böylesine kusursuz bir şekilde işlenmesi, doğal olarak bunların da Anadolu'da bir ön tipinin bulunması gerektiğini akla getirmektedir.

Khrysa'daki Apollon Tapınağı sütun kaideleri özel bir geçiş formuna sahip olup, Attik ve Anadolu-İon özelliklerini bir arada göstermektedir. Kaidede altta yer alan *torus*, Anadolu *plinthos*'unun yerini almıştır. Her iki özelliğin bir arada olması, bunun bir geçiş formu olduğuna işaret etmektedir. Demek ki Attik biçem düşünüldüğü gibi Artemision'la bir anda İon mimarisine geçmemiş, önce Khrysa Apollon Tapınağı'nda kullanılmıştır. Bu saptamanın doğruluğunu, Messa Aphrodite Tapınağı'nın sütun kaidelerinde henüz Attik profilin olmaması da göstermektedir. Bu özellik bile Khrysa Tapınağı'nın Hermogenes Artemision'undan daha erken bir tarihten olduğunu göstermektedir. Messa'da salt İon olan kaideler, Khrysa'da İon-Attik, Artemision'da ise tamamen Attik'tir. Salt Attik olan sütun kaidelerinin Anadolu İon mimarisine aktarılmasında dahi, Artemision'u alıp Messa ya da Khrysa'nın önüne yerleştirmek zorlama olacaktır.

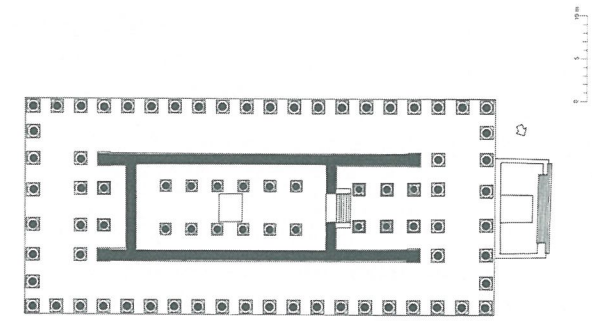
Sardes Artemis Tapınağı'nın MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenen 2. evresi *pseudodipteros* tasarlıdır (Res. 246). Eğer düşünüldüğü gibi Magnesia Artemis Tapınağı MÖ 3. yüzyılda inşa

edildiye bu tapınağı da etkilemiş olmalıdır. Yani Sardes Artemis Tapınağı matematiksel ölçünün en ince ayrıntıya kadar kullanıldığı ve *pseudodipteros* plan tipinin en iyi şekilde uygulandığı Artemision'a öykünmüştür. Bunun sonucunda ise her iki ön yüzde *dipteral*, yan kanatlarda *pseudodipteros* tasarın görüldüğü, tapınak içinin bir sütun ormanını anımsattığı, matematiksel ölçünün *pteron* sütunları ile *cella* bölme duvarları arasında paralellik gösterme ilkesine dahi uymadığı bir plan tipi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Sardes Artemis Tapınağı'nın Artemision'dan daha erken bir tarihte inşa edildiğini düşünüyoruz.

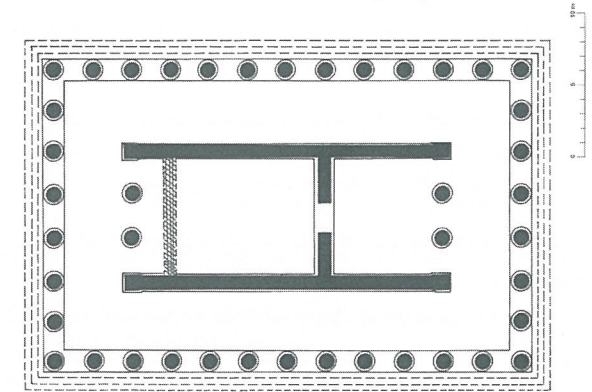
Anadolu'da *pseudodipteral* plan tipinde birbirlerine yakın benzer iki tapınak daha vardır: Alabanda Apollon Tapınağı (Res. 247) ve Lagina Hekate Tapınağı (Res. 248). A. Schober, benzerlikten dolayı Lagina Hekate Tapınağı'nın mimarının da Alabanda Apollon Tapınağı'nı yapan Menesthes olduğunu savlamıştır. Her iki tapınak da plan tipinde Artemision'u prototip olarak kullanmış olmalıdır. Aphrodisias'taki Apollon Tapınağı ya da Aizanoi Zeus Tapınağı ise *pseudodipteral* plan tipinin Roma Devri'nde de devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Hermogenes, *pseudodipteral* plan tipinin yaratıcısı değil de en iyi uygulayıcısı olmalıdır. Diğer bir ifadeyle Hermogenes, bu tasarın bulucusu değil, ancak buna yeni bir yorum getirerek en mükemmel şekilde uygulayandır. Plan tipi gelişimine göre, Hermogenes Artemision'u MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru inşa etmiştir. Teos Dionysos Tapınağı'nı ise bir süre önce MÖ 2. yüzyılın 2. çeyreğinde yaptığını düşünüyoruz. Diğer bir ifadeyle Hermogenes, aktif olarak MÖ 2. yüzyılın ilk üç çeyreğinde yani MÖ 180-130 yılları arasında çalışmış olmalıdır.

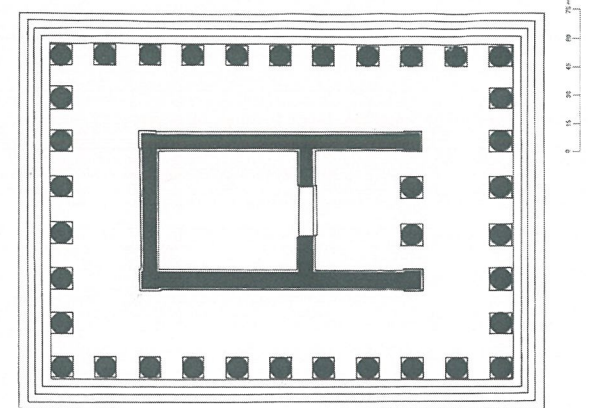
Priene'li Hermogenes, mimarlık tarihi açısından çok önemli bir mimar ve çok iyi bir kuramcıdır. İlk olarak Arkaik Devir'de ortaya çıkan, ancak daha sonra her nedense Klasik Devir'e kadar unutulmuş ve Erken Hellenistik Dönem'de yeniden hatırlanan *pseudodipteros* plan tipi, Hermogenes'le en ideal formuna ulaşmıştır. Hermogenes, tutumlu olurken yapının kullanımını, görünümünü bozmamış, tam tersine bir taraftan ekonomik tasarruf sağlarken, diğer taraftan da bunları yapının işlevselliğini artırmada kullanmış ve böylece yapının estetik görünümünü yüceltmıştır.

Res. 246. Sardes Artemis Tapınağı planı.

Res. 247. Alabanda Apollon Tapınağı planı.

Res. 248. Lagina Hekate Tapınağı planı.

RESİM LİSTESİ

- Res. 1.** *Castro Pretoria Athena, Roma Capitolini Müzesi.*
- Res. 2.** *Başsız kadın yontusu, Pire Müzesi.*
- Res. 3.** *Braccio Nuova'dan Tykhe, Roma Vatikan Müzesi.*
- Res. 4.** *Forum Romanum'dan Tykhe, Roma Vatikan Müzesi.*
- Res. 5.** *Prussias Tykhesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 6.** *Peplos'lu kadın yontusu, Atina Ulusal Müzesi.*
- Res. 7.** *Hygeia Zara, Norfolk Holkham Hall.*
- Res. 8.** *Samos Heraionu'ndan kadın yontusu, Samos Vathy Müzesi.*
- Res. 9.** *Samos Heraionu'ndan Hera, Samos Vathy Müzesi.*
- Res. 10a-b.** *Pergamon'dan Tragodia yontusu, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 11a-b.** *Priene'li Arkhelaos Kabartması, Londra British Museum.*
- Res. 12a-d.** *Juno Cesi, Roma Capitolini Müzesi.*
- Res. 13.** *Oinokhoe, II. Berenice, Antalya Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 14.** *Oinokhoe, II. Berenice, Bibliothek Nationale.*
- Res. 15.** *Oinokhoe, III. Arsinoe Philopator, Baltimore Walters Art Gallery.*
- Res. 16.** *Oinokhoe, I. Kleopatra, Oxford Ashmolean Müzesi.*
- Res. 17.** *Hygeia, Roma Capitolini Müzesi.*
- Res. 18a-b.** *Hygeia, Berlin Devlet Müzesi.*
- Res. 19.** *Klaros Trio Yontu Grubu, Klaros.*
- Res. 20.** *Caracalla dönemi Kolophon sikkesi.*
- Res. 21a-b.** *Artemis, Klaros Trio, Klaros.*
- Res. 22a-b.** *Leto, Klaros Trio, Klaros.*
- Res. 23a-b.** *Apollon, Klaros Trio, Klaros.*
- Res. 24.** *Erythrai kökenli başsız kadın yontusu, Londra British Museum.*
- Res. 25a-c.** *Halikarnassos'tan kadın torsosu, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 26.** *Pişmiş toprak oyuncu figürü, Hildesheim Roemer-Pelizaeus Müzesi.*
- Res. 27a-b.** *Zeus Sosipolis, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 28a-g.** *Klaroslu filozof, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi.*
- Res. 29a-c.** *Dichter Borghese, Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi.*
- Res. 30a-b.** *Bronz portre yontucuğu, New York Metropolitan Müzesi.*
- Res. 31.** *Magnesia Artemis Altarı rekonstrüksiyon çizimi.*
- Res. 32.** *Magnesia Artemis Altarı, tanrılar toplantısı, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 33.** *Kadın yontu parçası, Aydın Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 34.** *Giyimli, oturan erkek yontu parçası, Aydın Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 35.** *Magnesia Artemis Altarı'ndan kolosal kadın başı, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 36.** *Magnesia Artemis Altarı'ndan kadın kabartması, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 37.** *Magnesia Artemis Altarı'ndan Hermes olarak adlandırılan friz kabartması, Berlin Pergamon Müzesi.*
- Res. 38a-b.** *Fethiyeli kız, Fethiye Müzesi.*

- Res. 39.** *Küçük kız yontusu, Delphi Müzesi.*
- Res. 40.** *Başsız küçük kız yontusu, New York Metropolitan Müzesi.*
- Res. 41a-b.** *Lavinium'dan kinik portre yontusu, Roma Capitolini Müzesi.*
- Res. 42.** *Kinik portresi, İsviçre, Basel özel koleksiyon.*
- Res. 43a-b.** *Tivoli'den Anthistenes yazıtlı portre herme, Roma Vatikan Müzesi.*
- Res. 44a-b.** *Anthistenes, Pergamon replikası, Bergama Müzesi.*
- Res. 45.** *Antikythera, bronz portre, Atina Ulusal Müzesi.*
- Res. 46a-b.** *Sinoplu Diogenes portresi, Roma Villa Albani Koleksiyonu.*
- Res. 47.** *Diogenes ve İskender'in karşılaşması kabartması, Roma, Villa Albani Koleksiyonu.*
- Res. 48.** *Diogenes portresi, Afyon Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 49.** *Diogenes baş replikası, Afyon Arkeoloji Müzesi.*
- Res. 50a-b.** *Khryssippos, Napoli Ulusal Müzesi.*
- Res. 51a-b.** *Khryssippos, Londra British Museum.*
- Res. 52.** *Münih baş replikası ile Paris'teki başsız gövde birleştirilerek oluşturulan oturan Khryssippos portre yontusu, Paris Louvre Müzesi.*
- Res. 53.** *Pseudo Seneca ya da Hesiodos, bronz portre, Napoli Ulusal Müzesi.*
- Res. 54a-d.** *Sarhoş yaşlı kadın, Münih Glyptothek Müzesi.*
- Res. 55.** *Sarhoş yaşlı kadının Rossi gravürü, Paul Zanker Koleksiyonu.*
- Res. 56.** *Duane Hanson "Derelicht Woman", Utrecht Museum voor Hedendaagse Kunst.*
- Res. 57a-b.** *Uyuyan zenci, Martin von Wagner Müzesi.*
- Res. 58.** *Tondo, çıplak zenci çocuk, Berlin Devlet Müzesi.*
- Res. 59.** *Zenci çocuk, Oxford Ashmolean Müzesi.*
- Res. 60.** *Zenci çocuk, Allard Pierson Müzesi.*
- Res. 61.** *Figürlü testi, Atina Ulusal Müzesi.*
- Res. 62.** *Figürlü testi, Utrecht.*
- Res. 63.** *Figürlü bronz testi, Paris Louvre Müzesi.*
- Res. 64.** *Pompei'den sarhoş kadın, Napoli Ulusal Müzesi.*
- Res. 65.** *Lagynosuyla şenliğe giden figür, Bonn Akademik Sanat Müzesi.*
- Res. 66a-b.** *Özürü dilenci figürü, Berlin Devlet Müzesi.*
- Res. 67.** *Ayağından diken çıkaran özürü, Paris Louvre Müzesi.*
- Res. 68a-b.** *Yaşlı kadın başı, Dresden Müzesi.*
- Res. 69.** *Oturan kambur cüce, Hamburg Müzesi.*
- Res. 70.** *Kambur cüce, Viyana Sanat Tarihi Müzesi.*
- Res. 71a-c.** *İhtiyar balıkçı, Roma Vatikan Müzesi.*
- Res. 72a-b.** *Balıkçı, Paris Louvre Müzesi.*
- Res. 73a-b.** *Pisidia Antiokheiası'ndan balıkçı replikası, Yalvaç Müzesi.*
- Res. 74.** *Aphrodisias'tan balıkçı replikası: a. Torso, Berlin Devlet Müzesi. - b. Baş, Afrodisyas Müzesi.*
- Res. 75.** *Bornova'dan balıkçı torsosu, Berlin.*
- Res. 76.** *Balıkçı, Roma Capitolini Müzesi.*
- Res. 77.** *Balıkçı, New York Metropolitan Müzesi.*
- Res. 78.** *Testili başsız kadın yontusu (Dionysos hizmetçisi), Roma Ulusal Müzesi.*

- Res. 79.** Pazarıcı kadın, New York Metropolitan Müzesi.
- Res. 80.** Kuzu taşıyan erkek, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 81.** Çoban, Roma Palazzo Lazzeroni.
- Res. 82a-b.** Genf çobanı, Genf Sanat ve Tarih Müzesi.
- Res. 83.** Çoban, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 84a-b.** Diken çıkaran çocuk, Londra British Museum.
- Res. 85a.** Çobanlı kabartma, Liverpool Müzesi.
- Res. 85b.** Çobanlı kabartma, detay, Liverpool Müzesi.
- Res. 86a-b.** Priene'den diken çıkaran çocuk figürini, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 87.** Bronz külahlı çoban, Hartford.
- Res. 88a-b.** Kuyruğunu seyreden satyr, Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 89a-b.** Aşık atan, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 90.** Kaz tutan çocuk, Münih Glyptothek Müzesi.
- Res. 91.** Belevi, kayaya oyulmuş mezar odası.
- Res. 92.** Belevi Mausoleumu: **a.** Belevi Mausoleumu planı - **b.** Belevi Mausoleumu rekonstrüksiyonu.
- Res. 93.** Belevi Mausoleumu: **a.** Lahit, Efes Müzesi - **b.** Lahit çizimi - **c.** Lahit detay.
- Res. 94.** Belevi Mausoleumu, lahit sahibinin portresi, Efes Müzesi.
- Res. 95.** Belevi Mausoleumu: **a.** Antitetik grifonlar. - **b.** Antitetik grifonların çizimi.
- Res. 96a-b.** Belevi Mausoleumu, Doğu kıyafetli genç erkek yontusu, İzmir Tarih-Sanat Müzesi.
- Res. 97a-c.** Belevi Mausoleumu, kaset kabartmaları.
- Res. 98a-b.** Tralleisli Ephebos, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 99.** Ephebos replikası, Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 100.** Philetairos portreli sikke.
- Res. 101a-b.** Philetairos portresi, Napoli Ulusal Müzesi.
- Res. 102:** **a.** Pergamon hipotetik kent rekonstrüksiyonu. - **b.** Pergamon kent planı.
- Res. 103.** Seleukos Nikator portreli sikke.
- Res. 104a-c.** I. Attalos portresi, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 105a-c.** Athena Propylonu ve silah kabartmaları.
- Res. 106.** Akhaios portreli sikke.
- Res. 107.** Antiokhos portreli sikke.
- Res. 108.** II. Eumenes portreli sikke.
- Res. 109.** Perseus portreli sikke.
- Res. 110.** Attalos Stoası.
- Res. 111.** Küçük Galat Yontu Grubu'na ait olduğu varsayılan eserlerin toplu çizimi.
- Res. 112.** Athena Promakhos yontu kaidesinin üzerine Galat yontularının yerleştirildiği rekonstrüksiyon çizimi.
- Res. 113.** Laokoon Yontu Grubu, Roma Vatikan Müzesi.
- Res. 114a-c.** Bronz pankreas-güreşçi grubu, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 115.** Bronz pankreas-güreşçi grubu, Atina replikası, Atina Ulusal Müzesi.
- Res. 116.** Bronz pankreas-güreşçi grubu, Baltimor replikası, Baltimore Walters Art Gallery.
- Res. 117.** Ptolamaios Euergetes, Kyrene Müzesi.

- Res. 118a-c.** Ölmekte olan yaralı Galat, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 119.** Ölmekte olan yaralı Galat, Tivoli replikası, Dresden Albertinum Müzesi.
- Res. 120a-d.** Karısını ve kendisini öldüren Galat (Ludovisi Grubu), Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 121.** Büst biçimli Galat başı, Vatikan Chiaramonti Müzesi.
- Res. 122.** Pers başı, Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 123.** Serapeion'dan sakallı erkek başı - Serapis, İskenderiye Müzesi.
- Res. 124.** IV. Ptolemaios Philopator, Paris Louvre Müzesi.
- Res. 125.** Serapeion'dan kadın başı - III. Arsinoe, İskenderiye Müzesi.
- Res. 126a-b.** III. Ptolemaios portresi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.
- Res. 127.** III. Ptolemaios Euergetes başı, Durham Müzesi.
- Res. 128a-b.** Atlet başı, Kos Müzesi.
- Res. 129a-b.** Asklepios başı, Sicilya Syrakusa Müzesi.
- Res. 130.** Asklepios betimli Pergamon sikkesi, Berlin Devlet Müzesi.
- Res. 131.** Küçük Galat Yontu Grubu'ndan yaralı Galat, detay, Napoli Ulusal Müzesi.
- Res. 132.** Kolosal İskender portresi, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 133.** Pergamon'dan Herakles başı, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 134a-c.** II. Eumenes bronz portresi, Napoli Ulusal Müzesi.
- Res. 135a-f.** II. Attalos bronz portre yontusu (Thermen Hersscher), Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 136.** Bronz boksör, Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 137.** Bronz genç, Paul Getty Müzesi.
- Res. 138.** III. Antiokhos Megas portresi, Paris Louvre Müzesi.
- Res. 139.** IV. Antiokhos portreli sikke.
- Res. 140.** IV. Antiokhos portresi, Berlin Devlet Müzesi.
- Res. 141.** Nelidow İskender, Harvard Sanat Müzesi.
- Res. 142a-b.** II. Attalos (?) - Zeus (?) yontusu, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 143.** Magnesia Sipylos İskender'i, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 144a-b.** Pergamon'dan III. Attalos, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 145.** Prometheus Grubu: **a.** Genel - **b-c.** Herakles - **d.** Prometheus - **e.** Kafkasya, Berlin Devlet Müzesi.
- Res. 146.** Başsız kadın yontusu, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 147.** Genç başı, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 148a-b.** Pergamon'dan genç erkek başı, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 149a-b.** Pergamon'dan genç erkek başı, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 150.** Pergamon Zeus Sunağı: **a.** Plan - **b.** Model - **c.** Pergamon Sunağı şimdiki hali.
- Res. 151.** Pergamon Zeus Sunağı modeli, sütunlu galeri.
- Res. 152.** Pergamon Zeus Sunağı frizleri, genel çizim. Frizlerin geniş boyutlu çizimi için bkz. s. 281.
- Res. 153.** Pergamon Büyük Friz, Zeus.
- Res. 154.** Pergamon Büyük Friz: **a.** Zeus'un karşısındaki şimşek attığı gigant - **b.** Aiter'in boğduğu aslan - **c.** Porphyron.
- Res. 155.** Pergamon Büyük Friz: **a.** Athena Grubu genel - **b.** Alkyoneus.
- Res. 156a-b.** Pergamon Büyük Friz, Apollon-Artemis Grubu, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 157.** Pergamon Büyük Friz, Nyks, Berlin Pergamon Müzesi.

- Res. 158.** Pergamon Büyük Friz, aslanlı tanrıça, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 159.** Pergamon Büyük Friz, Aphrodite, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 160.** Pergamon Büyük Friz, Poseidon Grubu, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 161.** Pergamon Büyük Friz, Nereus Grubu - Okeanus, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 162.** Pergamon Büyük Friz, Dionysos-Satyr, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 163.** Pergamon Büyük Friz, Helios, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 164.** Pergamon Büyük Friz, Rhea-Adrasteia Grubu, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 165.** Telephos Frizi, Kral Aleos (Yaşlı Telephos?) kehanet ocağında, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 166.** Telephos Frizi, Kral Aleos'un evinde karısıyla (?) görüşmesi ve Auge'yi gören Herakles, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 167.** Telephos Frizi, Auge'nin kayığının hazırlanması, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 168.** Telephos Frizi, Theutras'ın adamlarıyla birlikte kıyıya koşması, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 169.** Telephos Frizi, Auge'nin Athena kültü kurması, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 170.** Telephos Frizi, Herakles'in Telephos'u bulması, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 171a-d.** Telephos Frizi, Telephos'un Mysia'ya ulaşması, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 172.** Telephos Frizi, Theutras ve Auge, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 173.** Telephos Frizi, Hiera'nın atı, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 174.** Telephos Frizi, Argoslu beyler ve Telephos onuruna verilen yemek, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 175.** Telephos Frizi, Dionysos, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 176.** Pergamon Sunağı, inter-kolumnien.
- Res. 177.** Ayakta duran kadın yontusu (Nr. 54), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 178.** Giyimli kadın yontusu (Nr. 53), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 179.** Giyimli kadın yontusu (Nr. 77), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 180.** Kadın torsosu (Nr. 68), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 181.** Giyimli kadın yontusu (Nr. 49), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 182.** Kadın yontu parçası (Nr. 87), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 183.** Hermaphrodite (Nr. 115), İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 184.** Attis (Nr. 116), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 185.** Kadın başı (Nr. 90), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 186.** Kadın başı (Nr.91), İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 187.** Oturan torso (Nr. 48), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 188a-b.** Oturan kadın yontusu - Kybele (Nr. 45), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 189.** Oturan kadın yontu parçası (Nr. 61), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 190.** Oturan kadın yontusu (Nr. 62), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 191.** Pergamon Büyük Sunak, akroter figürü. Athena (Nr. 146), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 192.** Pergamon Büyük Sunak, akroter figürü, Apollon (Nr. 147), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 193.** Pergamon Büyük Sunak, akroter kadın figürü (Nr. 148), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 194.** Pergamon Büyük Sunak, akroter figürü, Poseidon (Nr. 149), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 195.** Pergamon Büyük Sunak, akroter figürü, triton (Nr. 166), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 196.** Pergamon Büyük Sunak, akroter koşan erkek figürü (Nr. 112), Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 197a-b.** Athena Parthenos, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 198a-b.** Çapraz aegis bantlı Athena, Berlin Pergamon Müzesi.

- Res. 199.** Hera-Aphrodite, Berlin Pergamon Müzesi.
- Res. 200.** Zeus Ammon, İstanbul Arkeoloji Müzesi.
- Res. 201a-b.** Khiron "Wilder Mann" başı, Bergama Müzesi.
- Res. 202.** Akhilleus-kentaur Khiron, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi.
- Res. 203.** Apollon-kentaur Khiron, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi.
- Res. 204.** Khiron torsosu, Bergama Müzesi.
- Res. 205a-b.** Khiron, Paris Louvre Müzesi.
- Res. 206a-b.** Khiron, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 207a-b.** Khiron başı, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 208.** Khiron başı, Afyon Arkeoloji Müzesi.
- Res. 209.** Sperlonga: **a.** Mağaranın genel görünümü. - **b.** Çizim.
- Res. 210:** **a.** Pasquino Yontu Grubu, Floransa Palazzo Pitti. - **b.** Pasquino Yontu Grubu, Floransa Loggia dei Lanzi. - **c.** Pasquino Yontu Grubu, Menelaos başı, Roma Vatikan Müzesi.
- Res. 211.** Skylla, Sperlonga Müzesi: **a.** Çizim - **b.** Skylla Grubu'nun genel görünümü - **c-d.** Kayık dümen-cisi - **e.** Skylla, Afyon Arkeoloji Müzesi - **f.** Teknenin yan yüzünde görülen yontucu isimleri.
- Res. 212.** Didyma'dan Skylla kabartması.
- Res. 213.** Polyphem Yontu Grubu, Sperlonga Müzesi: **a.** Genel görünüm - **b.** Genel tamamlama, Bochum Ruhr Üniversitesi - **c.** Pulos'lu Odysseus başı - **d.** Polyphem başı, Boston Sanat Müzesi.
- Res. 214.** Polyphem Yontu Grubu: **a.** Ephesos replikası, Selçuk Müzesi - **b.** Rekonstrüksiyon çizimi.
- Res. 215.** Ramazan Özgan'ın Polyphem ziyareti, Sperlonga.
- Res. 216.** Polyphem Yontu Grubu: **a.** Odysseus'un birinci arkadaşı, Sperlonga Arkeoloji Müzesi. - **b-c.** Odysseus'un ikinci arkadaşı, Sperlonga Arkeoloji Müzesi. - **d.** Odysseus'un yoldaşlarından birine ait baş, Londra British Müzesi.
- Res. 217.** Katania kabartması, Katania Castello Ursino.
- Res. 218.** Palladion Grubu: **a.** Palladion yontucuğunu tutan el. - **b.** Odysseus'un çıplak torsosu. - **c.** Diomedes başı, Sperlonga Arkeoloji Müzesi.
- Res. 219.** Urne, Polyphem, Atina Ulusal Müzesi.
- Res. 220.** Akhilleus-Penthesilea Yontu Grubu rekonstrüksiyonu, Basel Arkeoloji Müzesi.
- Res. 221.** Akhilleus-Penthesilea, Roma Ulusal Müzesi.
- Res. 222.** Akhilleus-Penthesilea torsoları, Aphrodisias Müzesi.
- Res. 223:** **a.** İskit ile Marsyas'ı bir arada gösteren fotoğraf (İskit, Floransa Uffizi Galerisi; Marsyas, İstanbul Arkeoloji Müzesi). - **b-c.** Marsyas, İstanbul Arkeoloji Müzesi. - **d-f.** İskit, Floransa Uffizi Galerisi.
- Res. 224.** Marsyas, Roma Capitolini Müzesi.
- Res. 225a-b.** Dirke Grubu, Napoli Ulusal Müzesi.
- Res. 226a-c.** Samothrake Nikesi, Paris Louvre Müzesi.
- Res. 227a-b.** Uyuyan Satyr, Münih Glyptothek Müzesi.
- Res. 228.** Magnesia Artemis Tapınağı planı.
- Res. 229.** Magnesia Artemis Tapınağı'nın kent planındaki konumu ve merkezi aks (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).
- Res. 230.** Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).
- Res. 231.** Priene Athena Tapınağı planı.
- Res. 232.** Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, ön cepheden (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).

- Res. 233.** *Magnesia Artemis Tapınağı, yukarıdan tabana mimari düzen.*
- Res. 234.** *Magnesia Artemis Tapınağı, İon düzeninde sütun başlığı.*
- Res. 235.** *Magnesia Artemis Tapınağı, friz, Paris Louvre Müzesi* (<http://www.louvre.fr/oeuvre-notices/fragment-de-la-frise-du-temple-dartemis-leucophryene-magnesie-du-meandre>).
- Res. 236.** *Magnesia a.M., MÖ 190 sonrası; arka yüzde Artemis Leukophryene'nin kült heykeli* (SNG Copenhagen 853; BMC Ionia, 164, 47) (http://www.wildwinds.com/coins/greece/ionia/magnesia/SNGCop_853.jpg).
- Res. 237.** *Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, ön cephe sunak ilişkisi* (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).
- Res. 238.** *Magnesia Artemis Tapınağı, 3D ayağa kaldırma denemesi, tapınak ile cephe ilişkisi* (Çiz: Marie Saldaña, <http://www.mariesaldana.com/portfolio/magnesia/>).
- Res. 239.** *Teos Dionysos Tapınağı, 18. yüzyılda ilk tespit edildiğindeki görüntüsü* (Society of Dilettanti. *Ionian Antiquities published with Permission of the Society of Dilettanti*, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCLXIX [=1769], Pl. 1.).
- Res. 240.** *Teos Dionysos Tapınağı'nın Dilettanti Cemiyeti tarafından 1760larda yaptırılan ilk ayağa kaldırma denemesi: Çizimde tapınağın kısa yüzlerinde sütun sayısı 6 yerine hatalı olarak 8 adet gösterilmiş* (Ionian Antiquities published with Permission of the Society of Dilettanti, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCLXIX [=1769], Pl. 12, II).
- Res. 241.** *Teos Dionysos Tapınağı planı.*
- Res. 242.** *Teos Dionysos Tapınağı, yukarıdan tabana mimari düzen* (Society of Dilettanti. *Ionian Antiquities published with Permission of the Society of Dilettanti*, by R. Chandler, M.A. F.S.A. N. Revett, Architect; W. Pars, Painter, London, For T. Spilsbury and W. Haskell, MDCCLXIX [=1769], Pl. 12, IV).
- Res. 243.** *Korfu Artemis Tapınağı planı.*
- Res. 244.** *Messa Aphrodite Tapınağı planı.*
- Res. 245.** *Khrysa Apollon Smintheion Tapınağı planı.*
- Res. 246.** *Sardes Artemis Tapınağı planı.*
- Res. 247.** *Alabanda Apollon Tapınağı planı.*
- Res. 248.** *Lagina Hekate Tapınağı planı.*

KAYNAKÇA

- Adams 2010** W.L. Adams, *Alexander the Great: Legacy of a Conqueror*. New York.
- Adams, Borza 1982** W.L. Adams, E. N. Borza (eds.), *Philip II. Alexander the Great, and the Macedonian Heritage*. Washington D.C.
- Adcock 1957** F.E. Adcock, *The Greek and Macedonian Art of War*. Berkeley.
- Africa 1961** T.W. Africa, *Phylarchos and the Spartan Revolution*. Berkeley.
- Akurgal 1987** E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul.
- Allen 1983** R.E. Allen, *The Attalid Kingdom: A Constitutional History*. Oxford.
- Alzinger 1974** W. Alzinger, "Augusteische Architektur in Ephesos", *Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Instituts* 16, 51-57.
- Amberger 1996** M. Amberger-Lahrmann, *Anatomie und Physiognomie in der hellenistischen Plastik: Dargestellt am Pergamonaltar*. Mainz.
- Amedick 1995** R. Amedick, "Unwürdige Greisinnen", *RM* 102, 140-170.
- Anadolu 1989** M.U. Anadolu, "Anadolu ve Sicilya Arasındaki Mimarlık İlişkileri", *TAD* 28, 41-52.
- Anderson 1930** A.R. Anderson "Bucephalus and His Legend" *American Journal of Philology* 51, 1-21.
- Andreae, Conticello 1974** B. Andreae, B. Conticello, "Die Skulpturen von Sperlonga", *AntPl* 14.
- Andreae 1974** B. Andreae, "Die römischen Repliken der mythologischen Skulpturengruppen von Sperlonga", mit Beitrag von P. C. Bol, in: *Die Skulpturen von Sperlonga*, *AntPl* 14, 64-105.
- Andreae 1982** B. Andreae, *Odysseus: Archäologie des europäischen Menschenbildes*. Frankfurt am Main.
- Andreae 1985** B. Andreae, "Die Polyphem-Gruppe von Ephesos", in: *Lebendige Altertumswissenschaft. Festgabe zur Vollendung des 70. Lebensjahres von H. Vetters*. Wien.
- Andreae 1986** B. Andreae, *Laokoon und Lykophron. Zur Bedeutung der Laokoon-Gruppe in hellenistischer Zeit*, in: *Studien zur Klassischen Archäologie. Festschrift zum 60. Geburtstag von Friedrich Hiller*, Saarbrücken, 123-141.
- Andreae 1987** B. Andreae, B. Conticello, *Skylla und Charybdis. Zur Skyllagruppe von Sperlonga*, *Abhandlungen der Geistes und Sozialwissenschaftlichen Klasse* 14. Stuttgart.
- Andreae 1988** B. Andreae, *Laokoon und die Gründung Roms, Kulturgeschichte der antiken Welt* 39. Mainz am Rhein.
- Andreae 1989** B. Andreae, *Laocoonte e la fondazione di Roma*. Milano.
- Andreae 1990** B. Andreae, "Phyromachos-Probleme, mit einem Anhang zur Datierung des Grossen Altares von Pergamon", *RMERGH* 31, 13-23.

- Andrae 1991a** B. Andrae, "Il ninfeo di Punta dell'Epitaffio a Baia", in: Giornate di studio in onore di Achille Adriani. Roma. 26-27 Novembre 1984, a cura di S. Stucchi - NI. Bonan no Anwantinos, Studi miscellanei 28, 237-265.
- Andrae 1991b** B. Andrae, Laokoon und die Kunst von Pergamon. Die Hybris der Giganten. Frankfurt.
- Andrae 1993a** B. Andrae, "Lau rea coronatur. Der Lorbeerkrantz des Asklepios und die Attaliden von Pergamon", RA 100, 83- 106.
- Andrae 1993b** B. Andrae, "Auftraggeber und Bedeutung der Dirke-Gruppe", RM 100, 107-131.
- Andrae 1994** B. Andrae, Praetorium speluncae:l'antro di Tiberio a Sperlonga ed Ovidio. Stuttgart.
- Andrae 1996** B. Andrae, Der Farnesische Stier. Schicksale eines Meisterwerkes. Freiburg.
- Andrae 1997** B. Andrae, "Telephos-Mithridates im Museo Chiaramonti des Vatikan. "Diese Statue übertrifft alle Figuren des Herkules in der Welt"", RM 104, 395- 416.
- Andrae 1998** B. Andrae, Schönheit des Realismus. Auftraggeber, Schöpfer, Betrachter hellenistischer Plastik. Mainz.
- Andrae 1999** B. Andrae, "Ist die Hypothese vom Polyphem-Giebel in Ephesos bereits falsifiziert?" in: Friesinger, H. und Krinzinger, F. (Ed.), 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposiums 1995, Wien. 531-533.
- Anson 2004** E.M. Anson, Eumenes of Cardia: A Greek among Macedonians, Boston and Leiden.
- Arafat 1996** K.W. Arafat, Pausanias 'Greece: Ancient Artists and Roman Rulers, Cambridge.
- Austin 1981** M.M. Austin, The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest, Cambridge.
- Badian 1958** E. Badian "Alexander the Great and the Unity of Mankind." Historia 7, 425-44.
- Badian 1966** E. Badian (ed.), Ancient Society and Institutions. Oxford.
- Bagnall, Derow 2004** R.S. Bagnall and P. Derow, The Hellenistic Period: Historical Sources in Translation. Oxford.
- Bagnall 1995** R.S. Bagnall, Reading Papyri, Writing Ancient History, London and New York.
- Bağdatlı 2009** F. Bağdatlı, İ.Ö. 3. yy'da Batı Anadolu ve Adalarda Heykeltraşlık Faaliyetleri, S. Ü Sosyal Bilimler Enst. Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Konya 2009 (Basılmamış Doktora Tezi)
- Balzer 1971** R. Balzer, Der Einfluss Vergils auf Curtius Rufus. Munich.
- Bammer 1972** A. Bammer, Die Architektur des jüngeren Artemision von Ephesos. Wiesbaden.
- Banerji 1950** J.N. Banerji, "The Obverse Device of Some Decadrachmys with Alexandrian Association", Journal of the Numismatic Society of India 12, 118-120.

- Barnes 1984** J. Barnes (ed.), The Complete Works of Aristotle. Rev. Oxford trans, Princeton.
- Başgelen 2013** N. Başgelen, İstanbul Arkeoloji Müzesi İskender Lahdi. İstanbul.
- Bauer 1968** O. Bauer, "Vorläufiger Bericht über die Neubearbeitung des Athenatempels zu Priene in den Jahren 1965/66", IstMitt 18, 212-220.
- Bauer 1969** O. Bauer, "Beobachtungen am Athena-Tempel in Priene bei den Bestandsaufnahmen 1965 und 1966", BJB 169, 117-129.
- Bayer 1983** E. Bayer, Fischerbilder in der hellenistischen Plastik. Bonn.
- Baynham 1994** E. J. Baynham, "Antipater: Manager of Kings", in I.Worthington (ed.), Ventures into Greek History. Oxford.
- Bellinger 1963** A.R. Bellinger, Essays on the Coinage of Alexander the Great. New York.
- Béquignon,Laumonier 1925** Y. Béquignon, A. Laumonier, "Fouilles de Téos (1924)", BCH 49, 281-324.
- Bergmann 1998** M. Bergmann, Die Strahlen der Herrscher. Theomorphes Herrscherbild und politische Symbolik im Hellenismus und in der römischen Kaiserzeit. Mainz.
- Berthold 1984** R.M. Berthold, Rhodes in the Hellenistic Age. Ithaca, New York.
- Bettenson 1976** H. Bettenson, Livy: Rome and the Mediterranean, Introduction by A. H. McDonald. Harmondsworth.
- Bevan 1927** E.R. Bevan, The House of Ptolemy: A History of Egypt Under the Ptolemaic Dynasty. London.
- Bichler 1983** R. Bichler, 'Hellenismus': Geschichte und Problematik eines Epochenbegriffs. Darmstadt.
- Bieber 1961** M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age. New York.
- Billows 1990** R.A. Billows, Antigonos the One-Eyes and the Creation of the Hellenistic State. Berkeley.
- Bingöl 1980a** O. Bingöl, Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien, IstMitt, Beiheft 20. Tübingen.
- Bingöl 1980b** O. Bingöl, "Apollon Smintheus Tapınağı'nın Figürlü Sütun Tamburları", Bellethen 44, 261-264.
- Bingöl 1993** O. Bingöl, "Vitruvische Volute am Artemis-Tempel von Hermogenes in Magnesia am Mäander", IstMitt 43, 399-415.
- Bingöl 1998** O. Bingöl, Magnesia ad Maeandrum. Menderes Magnesiası. İstanbul.
- Birnbaum 1914** A. Birnbaum, Vitruvius und die griechische Architektur, Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, Akademie der Wissenschaften Wien. Philosophisch-Historische Klasse 57.4. Wien.
- Biziere 1975** F. Biziere, Diodore de Sicile, Bibliotheque Historique. Livre XIX. Paris.
- Blackwell 1999** C. W. Blackwell, In the Absence of Alexander: Harpalus and the Failure of Macedonian Authority. New York.

- Boysal 1962** Y. Boysal, "Teos Kazısı 1962 Kısa Raporu", TAD 12.1, 12-13.
- Boysal 1963** Y. Boysal, "1963 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor", TAD 12.2, 5-7.
- Boysal 1965** Y. Boysal, "Teos Kazısı 1965 yılı Kısa Raporu", TAD 14.1-2, 231-233.
- Bödefeld 1982** H. Bödefeld, Untersuchungen zur Datierung der Alexandergeschichte des Q. Curtius Rufus. Düsseldorf.
- Boeselager 1983** D. von Boeselager, Antike Mosaiken in Sizilien Hellenismus und Römische Kaiserzeit, 3. Jahrhundert v. Chr.—3. Jahrhundert n. Chr. (Archaeologica XL). Rome.
- Bohm 1989** C. Bohm, Imitatio Alexandri im Hellenismus. Untersuchungen zum politischen Nachwirken Alexanders des Großen in hoch- und späthellenistischen Monarchien. München.
- Bol, Linfert 1991** P.C. Bol, A. Linfert (eds.), Gedenkschrift für Andreas Linfert: hellenistische Gruppen. Mainz.
- Bol 2007** P.C. Bol, Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III. Hellenistische Plastik. Mainz am Rhein.
- Bonacasa 1984** N. Bonacasa, ed, Alessandria e il mondo ellenistico- Romano, Studi in onore di Achille Adriani, 3 Bde., Rom 1983-1984.
- Borza 1995** E.N. Borza, Makedonika. Claremont. California.
- Bosworth, Baynham 2000** A.B. Bosworth- E. J. Baynham, Alexander the Great in fact and Fiction. Oxford.
- Bosworth 1980** A.B. Bosworth, A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander. Vol. 1, Commentary on Books I-III. Oxford.
- Bosworth 1988a** A.B. Bosworth, Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great. Cambridge.
- Bosworth 1988b** A.B. Bosworth, From Arrian to Alexander: Studies in Historical Interpretation. Oxford.
- Bosworth 1995** A.B. Bosworth, A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander. Vol. II, Commentary on Books IV-V. Oxford.
- Bosworth 1996** A. B. Bosworth, Alexander and the East: The Tragedy of Triumph. Oxford.
- Bosworth 2002** A.B. Bosworth, The Legacy of Alexander: Politics, Warfare, and Propaganda Under the Successors. Oxford.
- Bowman 1986** A.K. Bowman, Egypt After the Pharaohs: 332 BC-AD 642. Cambridge.
- Braund, Wilkins 2000** D. Braund and J.Wilkins (eds.), Athenaeus and His World: Reading Greek Culture in the Roman Empire. Exeter.
- Bruns-Özgan 1995** C. Bruns- Özgan, "Fries eines hellenistischen Altars in Knidos", Jdl 110, 239- 276.
- Bruns-Özgan 1997** C. Bruns- Özgan, "Neufunde hellenistischer Skulpturen aus Knidos", in: I. Jenkins – G. B. Waywell (ed.), Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese, 99-104.

- Bruns-Özgan 2013** C. Bruns-Özgan, Knidos. Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006. İstanbul.
- Brunt 1976** P. A. Brunt, Arrian: Anabasis Alexandri. Vol. I, Books I-IV. Cambridge.
- Buckler 2003** J. Buckler, Aegean Greece in the fourth Century BC. Leiden.
- Burn 1962** A. R. Burn, Alexander the Great and the Hellenistic World. New York.
- Burr Thompson 1973** D. Burr Thompson, Ptolemaic Oinochoai and Portraits in Fayence. Oxford.
- Burstein 1985** S.M. Burstein, Translated Document of Greece and Rome 3: The Hellenistic Age from the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII. Cambridge.
- Burstein 1996** S.M. Burstein, The Hellenistic Period in World History. Washington.
- Butler 1925** H.C. Butler, Architecture. The Temple of Artemis. Sardis II.1.
- Calder 1996** W.M. Calder, 'The Seuthopolis inscription, IGBR 1731', in R. W. Wallace and E.M. Harris (eds.), Transitions to Empire. Essays in Greco-Roman History, 360–146 BC, in Honor of E. Badian, Norman, Okla, and London. 167-178.
- Carney 2000** E. D. Carney, Women and Monarchy in Macedonia. Norman, Okla.
- Carter 1983** J.C. Carter, The Sculpture of the Sanctuary of Athena Polias at Priene. London.
- Cartledge 2004** P. A. Cartledge, Alexander's the Great. Woodstock and New York.
- Cary 1914-27** E. Cary, Dio Cassius: Roman History. 9 vols. Cambridge.
- Cascon 1990** D. A. Cascon, "La labor desmitificadora de Curcio Rufo en su Historia de Alejandro Magno", in Neronia IV. Brussels. 254-265.
- Cawkwell 1978** G. Cawkwell, Philip of Macedon. London.
- Chamoux 2003** F. Chamoux (ed.), Hellenistic Civilization. Trans. M. Roussel. Oxford.
- Chaniotis 2005** A. Chaniotis, War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History. London and New York.
- Chauveau 2000** M. Chauveau, Egypt in the Age of Cleopatra: History and Society Under the Ptolemies, Ithaca and London.
- Chugg 2002** A. Chugg "The Sarcophagus of Alexander the Great?" Greece and Rome 49.1, 18–26.
- Clarke 1999** K. Clarke, Between Geography and History: Hellenistic Constructions of the Roman World. Oxford.
- Coarelli 1995** F. Coarelli, Da Pergamo a Roma. Rom.
- Cohen 1997** A. Cohen, The Alexander Mosaic: Stories of Victory and Defeat. Cambridge.

- Cohen, Drabkin 1948** M.R. Cohen and I. E. Drabkin, *A Source Book in Greek Science*. Cambridge.
- Crawford 1983** M. Crawford (ed.), *Sources for Ancient History*. Cambridge.
- Damaskos 1999** D. Damaskos, *Untersuchungen zu hellenistischen Kultbildern*. Stuttgart.
- Davesne 1982** A. Davesne, *La friese du Temple d'Artemis a Magnesie du Meandre*. Paris.
- Davesne 1986** A. Davesne, "A propos de la chronologie du temple de Dionysos a Teos", VIII. KST, 143-147.
- Davesne 1987** A. Davesne, "Numismatique et archéologie: le temple de Dionysos à Téos", RNum 29, 15-20.
- De Selincourt 1971** A. de Selincourt, *Arrian: The Campaigns of Alexander*. Introduction by J.R. Hamilton. Harmondsworth.
- De Souza 1999** P. de Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge.
- Despinis 1995** G. Despinis, "Studien zur hellenistischen Plastik I: Zwei Künstlerfamilien aus Athen", AM 110, 321-372.
- Develin 1981** R.D. Develin "The Murder of Philip II." *Antichthon* 15, 86-99.
- Develin 1986** A.M. Devine, "The Battle of Gaugamela: A Tactical and Source-Critical Study", *Ancient World* 13, 87-116.
- Dickie 2001** M. Dickie, *Magic and Magicians in the Graeco-Roman World*. London.
- Diehls 1904** H. Diehls, *Laterculi Alexandrini aus einem Papyrus ptolemaischer Zeit*. Berlin.
- Diggle 2004** J. Diggle, *Theophrastus: Characters*. Cambridge.
- Dinsmoor 1950** W.B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece*. London.
- Dohrn 1960** T. Dohrn, *Die Tyche von Antiochia*. Berlin.
- Dohrn 1968** T. Dohrn, "Die Marmor-Standbilder des Daochos-Weihgeschenks in Delphi", *AntPl* 8, 33-53.
- Drerup 1954** H. Drerup, "Pytheos und Satyros", *Jdl* 69, 1-31.
- Drerup 1955** H. Drerup, "Griechische Architektur: Bericht über die seit 1945 erschienene Literatur", *Gymnasium* 62, 133-171.
- Drerup 1964** H. Drerup, "Zum Artemistempel von Magnesia", *MarbWPr*, 13-21.
- Droysen 1878** J.G. Droysen, *Geschichte des Hellenismus*. 2 vols. Gotha.
- Droysen 2004** J.G. Droysen, *Geschichte Alexanders des Grossen*. Res. ed. A. Hohlweg. Neuried.
- Dryden et al. 2001** J. Dryden et al. *Plutarch's Lives*. 2 vols. New York.
- Dueck 2000** D. Dueck, *Strabo of Amasia: A Greek Man of Letters in Augustan Rome*. New York.
- Ebert 1982** J. Ebert, "Zur Stiftungsurkunde der Leukophryena in Magnesia am Mäander", *Philologus* 126, 198-216.
- Eckstein 1967** F. Eckstein, "Ephedrimos-Gruppe im Konservatoren-Palast" *AntPl* 6, 75-87.

- Ellis 1976** J.R. Ellis, *Philip II and Macedonian Imperialism*. London.
- Ellis 1994** W.M. Ellis, *Ptolemy of Egypt*. London and New York.
- Elvers 1994** K.L. Elvers, "Der Eid der Berenike und ihrer Söhne", *Chiron* 24, 241-66.
- Engels 1978** D.W. Engels, *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army*. Berkeley.
- Erder 1967** C. Erder, *Hellenistik Devir Anadolu Mimarisinde Kyma Rektakyma Reversa*. Ankara.
- Errington 1970** R.M. Errington, "From Babylon to Triparadeisos: 323-320 B.C.", *JHS* 90, 49-77.
- Errington 1975** R.M. Errington, "Samos and the Lamian War", *Chiron* 5, 51-7.
- Errington 1990** R.M. Errington, *A History of Macedonia*. Trans. C. Errington. Berkeley.
- Erskine 2003** A. Erskine (ed.) *A Companion to the Hellenistic World*. Oxford.
- Fugmann 1995** J. Fugmann, "Zum Problem der Datierung der 'Historiae Alexandri Magni' des Curtius Rufus", *Hermes* 123, 233-43.
- Faulstich 1997** E.I. Faulstich, *Hellenistische Kultstatuen und ihre Vorbilder*. Frankfurt.
- Fears 1975** J.R. Fears, "Pausanias, the Assassin of Philip II." *Athenaeum* 53, 111-35.
- Ferrill 1988** A. Ferrill, "Alexander in India." *Military History Quarterly* 1, 76-84.
- Ferguson 1911** W.S. Ferguson, *Hellenistic Athens: An Historical Essay*. New York.
- Fittschen 1988** K. Fittschen, *Griechische Porträts*. Darmstadt.
- Fittschen 1991** K. Fittschen, "Zur Rekonstruktion griechischer Dichtestatuen. 1. Teil: Die Statue des Menander", *AM* 106, 243-279.
- Fittschen 1992** K. Fittschen, "Zur Rekonstruktion griechischer Dichtestatuen. 2. Teil: Die Statuen des Poseidippos und des Menander", *AM* 107, 229-271.
- Fleischer 1991** R. Fleischer, *Studien zur seleukidischen Kunst I: Herrscherbildnisse*. Mainz.
- Franz 1999** M. Franz, *Von Gorgias bis Lukrez. Antike Ästhetik zur Poetik als vergleichende Zeichentheorie*. Berlin.
- Fraser 1972** P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria* 3 vols. Oxford.
- Fraser 1977** P.M. Fraser, *Rhodian Funerary Monuments*. Oxford.
- Fraser 1978** P.M. Fraser, *Cities of Alexander the Great*. Oxford.
- Fredricksmeyer 1961** E. Fredricksmeyer, "Alexander, Midas, and the Oracle of Gordium." *Classical Philology* 56, 160-68.
- Fuchs 1987** M. Fuchs, *Untersuchungen zur Ausstattung römischer Theater in Italien und den Westprovinzen des Imperium Romanum*. Mainz.

- Fyfe 1936** T. Fyfe, *Hellenistic Architecture. An Introductory Study*. Cambridge.
- Gabbert 1997** J.J. Gabbert, *Antigonos II Gonatas: A Political Biography*. London and New York.
- Gabrielsen 1997** V. Gabrielsen, *The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes*. Aarhus.
- Gaertringen 1906** F. Gaertringen, *Hiller von Inschriften von Priene*. Berlin.
- Geer 1947** R.M. Geer, *Diodorus of Sicily. Vol IX, book XVIII and XIX, 1-65*. Cambridge.
- Geer 1954** R.M. Geer, *Diodorus of Sicily. Vol X, book XIX, 66- 110, and XX*. Cambridge.
- Gerkan 1923-24** A. von Gerkan, "Der Altar des Artemistempels zu Magnesia am Mäander", *AA* 38-39, 348-433.
- Gerkan 1929** A. von Gerkan, *Der Altar des Artemis-Tempels in Magnesia am Mäander. Studien zur Bauforschung I*. Berlin.
- Goukowsky 1978** P. Goukowsky, *Diodore de Sicile, Bibliothèque Historique. Livre XVIII*. Paris.
- Grainger 1990** J.D. Grainger, *Seleukos Nikator: Constructing a Hellenistic Kingdom*. London.
- Grainger 1991** J.D. Grainger, *Hellenistic Phoenicia*. Oxford.
- Grayson 1975** A.K. Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*. New York.
- Green 1991** P.Green, *Alexander of Macedon, 356-323 B.C. A Historical Biography*. Rev. ed. Berkeley.
- Green 1993** P. Green, *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*. Rev. ed. Berkeley.
- Green 2003** P. Green, "Occupation and Co-existence: The Impact of Macedon on Athens, 323-307" in *The Macedonians in Athens, 322-229 B.C.* eds. O. Palagia, S.V. Tracy, Oxford, 1-7.
- Grisanti 1995** G. Grisanti, "Erinni Ludovisi e il suo supporto rinascimentale: Metodologia per lo studio della tradizione di una scultura antica", in: *Miscellanea in memoria di Giuliano Cremonesi*, 377-390.
- Gros 1978** P. Gros, "Le dossier vitruvien d'Hermogénès", *MEFRA* 90, 687-703.
- Gruben 1961** G. Gruben, "Beobachtungen zum Artemis-Tempel von Sardis", *AM* 76, 155-196.
- Gruben 1986** G. Gruben, *Die Tempel der Griechen*. München.
- Gruen 1984** E.S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. 2 vols. Berkeley.
- Grüssinger et. al 2011** R. Grüssinger, V. Kästner, A. Scholl (eds.), *Pergamon. Panorama der antiken Metropole. Begleitbuch zur Ausstellung*. Berlin.
- Guiliani 1987** L. Guiliani, "Die seligen Krüppel. Zur Deutung von Missgestalten in der hellenistischen Kleinkunst", *AA* 1987, 701-721.

- Gulick 1927-1941** C.B. Gulick, *Athenaeus: The Deipnosophists*. 7 vols. Cambridge.
- Gutzwiller 1998** K. Gutzwiller, *Poetic Garlands: Hellenistic Epigrams in Context*. Berkeley.
- Habicht 1956** Chr. Habicht, "Über die Kriege zwischen Pergamon und Bithynien", *Hermes* 84, 90-110.
- Habicht 1985** C.Habicht, *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Berkeley.
- Habicht 1995** Ch. Habicht, *Athen. Die Geschichte der Stadt in hellenistischer Zeit*. München.
- Hahland 1950** W. Hahland, "Der Fries des Dionysostempels in Teos", *Öjh* 38, 66-109.
- Hamdi Bey, Reinach 1892** O. Hamdi Bey, T. Reinach. *Une nécropole royale à Sidon*. Paris.
- Hamiaux 1998** M. Hamiaux, *Les sculptures grecques II. La période hellénistique (III – I siècle avant J. – C.)*. Paris.
- Hamilton 1956** J.R. Hamilton "The Cavalry Battle at the Hydaspes", *Journal of Hellenic Studies* 76, 26–31.
- Hamilton 1969** J.R. Hamilton, *Plutarch, Alexander: A Commentary*. London.
- Hamilton 1973** J.R. Hamilton, *Alexander the Great*. London.
- Hamilton 1977** J.R. Hamilton, *Cleitarchus and Diodorus XVII*, in K. Kinzl (ed.), *Greece and the Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory. Studies presented to F. Schachermeyr*. Berlin.
- Hammond, Griffith 1979** N.G.L. Hammond and G.T. Griffith, *A History of Macedonia, Vol. II, 550-336 B.C.* Oxford.
- Hammond, Walbank 1988** N.G.L. Hammond and F.W. Walbank, *A History of Macedonia. Vol.III, 336-167 B.C.* Oxford.
- Hammond 1981** N.G.L. Hammond, *The Macedonian state: The Origins, Institutions and History*. Oxford.
- Hammond 1994** N. G. L. Hammond, *Philip of Macedon*. London.
- Hansen 1971** E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. Ithaca, New York.
- Harding 1985** P. Harding, *Translated Documents of Greece and Rome 2: From the End of the Peloponnesian War to the Battle of Ipsus*. Cambridge.
- Hauber 1991** R. C. Hauber *Dier Horti, Maecenatis und die Horti Lamiani auf dem Esquilin. Geschichte, Topographie, Statuenfunde*. Köln.
- Hausmann 1962** U. Hausmann, "Hellenistische Neger", *Athenische Mitteilungen* 1962, 255-281.
- Havelock 1971** C. M. Havelock, *Hellenistic Art*. New York.
- Heckel, Yardley 2004** W. Heckel and J. C. Yardley, *Alexander the Great: Historical Sources in Translation*. Oxford.
- Heckel 1992** W. Heckel, *The Marshals of Alexander's Empire*. New York.
- Heckel 2006** W. Heckel, *Who in the Age of Alexander the Great*. Oxford.
- Heilmeyer 1997** W.D. Heilmeyer (ed.), *Der Pergamonaltar. Die neue Präsentation nach Restaurierung des Telephosfrieses*. Berlin.

- Heisserer 1980** A.J. Heisserer, *Alexander and Greeks: The Epigraphic Evidence*. Norman, Okla.
- Hellström – Thieme 1979** P. Hellström, T. Thieme, "The Temple of Zeus at Labraunda. A Preliminary Note", G. Jarring-U. Ehrensverd (ed.) Svenska Forskningsinstitutet, Istanbul Meddelanden 4, 5-26.
- Hellström – Thieme 1982** P. Hellström, T. Thieme, *The Temple of Zeus. Labraunda 1.3*, Stockholm.
- Herkenratch 1902** E. Herkenratch, *Der Fries des Artemision von Magnesia a.M.* Berlin.
- Herrmann 1965** P. Herrmann, "Antiochos der Große und Teos", *Anatolia* 9, 79-159.
- Hesberg 1980** H. von Hesberg, *Konsolengeisa des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit, Römische Abteilung. Ergänzungsheft 24*. Mainz am Rhein.
- Hesberg 1988** H.von Hesberg, "Bildsyntax und Erzählweise in der hellenistischen Flachenkunst", *Jdl* 103, 309 – 365.
- Hicks 1972** R.D.Hick, *Diogenes Laertius, Lives of Eminent Philosophers*. 2 vols. Cambridge.
- Himmelman 1975** N. Himmelman, *Drei hellenistische Bronzen in Bonn. Mit einem Anhang über den Dornauszieher Castellani*. Mainz.
- Himmelman 1980** N. Himmelman, *Über Hirten – Genre in der antiken Kunst*. Düsseldorf.
- Himmelman 1983** N. Himmelman, *Alexandria und der Realismus in der griechischen Kunst*. Tübingen.
- Himmelman 1989** N. Himmelman, *Herrscher und Athlet. Die Bronzen vom Quirinal*. Mailand.
- Himmelman 1995** N. Himmelman, *Sperlonga. Die homerischen Gruppen und ihre Bildquellen*. Düsseldorf.
- Hirmer 1966a** M. Hirmer - J. Boardman – J. Doring, J. Fuchs, W. Hirmer, *Die griechische Kunst*. München.
- Hirmer 1966b** M. Hirmer, *Die Tempel der Griechen*. München.
- Hoepfner 1968** W. Hoepfner, "Zum ionischen Kapitell bei Hermogenes und Vitruv", *AM* 83, 213-234.
- Hoepfner 1984** W. Hoepfner, "Ein Beitrag zur frühen hellenistischen Architektur", *AM* 99, 353-364.
- Hoepfner 1989** W. Hoepfner, "Zu den großen Altären von Magnesia und Pergamon", *AA* 1989, 601-634.
- Hoepfner, Schwandner 1990** W. Hoepfner - E.-L. Schwandner (Eds.) *Hermogenes und die hochhellenistische Architektur: Internationales Kolloquium in Berlin vom 28. bis 29. Juli 1988, im Rahmen des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie, veranstaltet vom Architekturreferat des DAI, in Zusammenarbeit mit dem Seminar für Klassische Archäologie der Freien Universität Berlin*. Mainz am Rhein.

- Hoepfner, Schwandner 1994** W. Hoepfner - E.-L. Schwandner, *Haus und Stadt im klassischen Griechenland. Wohnen in der klassischen Polis I*, München.
- Hoepfner 1997** W. Hoepfner, "Hermogenes und Epigonos. Pergamon zur Zeit Attalos I", *Jdl* 112, 109-148.
- Hoepfner 2003** W. Hoepfner, *Der Koloss von Rhodos*. Mainz am Rhein.
- Hoff 1996** R. Von den Hoff, "Die Statue eines kynischen Philosophen in Rom, Museo Capitolino Inv. 737", *AntPl* 25, 65-73.
- Holford, Strevens 2003** L.Holford-Strevens, *Aulus Gellius: An Antonine Scholar and his Achievement*. 2nd ed. Oxford.
- Holt 1988** F.L. Holt, *Alexander the Great and Bactria*. Leiden.
- Holt 2003** F.L. Holt, *Alexander the Great and the Mystery of the Elephant Medallions*. Berkeley.
- Hopp 1977** J. Hopp, *Untersuchungen zur Geschichte der letzten Attaliden*. München.
- Horn 1972** *Hellenistische Bildwerke auf Samos*. Bonn.
- Howgego 1995** C. Howgego, *Ancient History from Coins*. New York.
- Hölbl 2001** G. Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*. Trans. T. Saavedra. London and New York.
- Humann vd. 1904** C. Humann, C. Kohte, J. Watzinger, *Magnesia am Mäander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893*. Berlin.
- Hunt-Edgar 1932** A.S. Hunt and C.C. Edgar, *Select Papyri I: Non-Literary Papyri, Private Affairs*. Cambridge.
- Hutchinson 1988** G.O. Hutchinson, *Hellenistic Poetry*. Oxford.
- Hutton 2005** W. Hutton, *Describing Greece: Landscape and Literature in the Periegesis of Pausanias*. Cambridge.
- Instinsky 1962** H.U. Instinsky, "Zur Kontroverse des Curtius Rufus", *Hermes* 90, 379-383.
- Jaschinski 1981** S. Jaschinski, *Alexander und Griechenland unter dem Eindruck der Flucht des Harpalos*. Bonn.
- Jones 1917-1932** H.L. Jones, *The Geography of Strabo* 8 vols. Cambridge.
- Jones 1918-1935** W.H.S. Jones, *Pausanias: Description of Greece*. 5 vols. Cambridge.
- Jones 1940** A.H.M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*. Oxford.
- Junghölter 1989** U. Junghölter, *Zur Komposition der Lagina-Friese und zur Deutung des Nordffieses*. Frankfurt am Main, New York.
- Kähler 1948** H. Kähler, *Der Grosse Fries von Pergamon*. Berlin.
- Kähler 1949** H. Kähler, *Pergamon*, Berlin.
- Kaminski 1999** G. Kaminski, "Amazonen in hellenistischen Gruppen: Überlegungen zur Neapler Amazone des sogenannten Kleinen Attalischen Weihgeschenks", in: *Linfert-Gedenkschrift* (ed P. Bol), Mainz. 95-114.

- Kansteiner 2000** S. Kansteiner, Herakles. Die Darstellungen in der Grabplastik der Antike. Mainz.
- Kassab 1988** D. Kassab, Statuettes en Terre cuite de Myrina. Corpus des signatures, monogrammes, lettres et signes. Paris.
- Kebric 1977** R.B. Kebric, In the Shadow of Macedon: Duris of Samos. Wiesbaden.
- Kell 1988** K. Kell, Formuntersuchungen zu spät- und hochhellenistischen Gruppen. Saarbrücken.
- Kern 1894** O. Kern, Die Gründungsgeschichte von Magnesia a. M. Eine neue Urkunde. Berlin.
- Kern 1900** O. Kern, Die Inschriften von Magnesia am Mäander, Berlin.
- Kern 1901** O. Kern, "Magnetische Studien", Hermes 36, 491-515.
- Kidd 1988** I.G. Kidd, Posidonius. Vol.11, The Commentary. 2 vols. Cambridge.
- Kidd 1999** I.G. Kidd, Posidonius. Vol. III, The Translation of the Fragments. Cambridge.
- Knackfuss 1908** H. Knackfuss, Das Rathaus von Milet. Milet 1.2. Berlin.
- Kraay 1966** C.M. Kraay, Greek Coins. Photographs by Max Hirmer. London.
- Kleiner 2005** D.E.E. Kleiner, Cleopatra and Rome. Cambridge.
- Klinkott 2000** H. Klinkott, Die Satrapienregister der Alexander- Diadochenzeit. Stuttgart.
- Klose 1992** D. Klose, Von Alexander zu Kleopatra. Staatliche Münzsammlung München. München.
- Knell 1980** H. Knell, Grundzüge der griechischen Architektur. Darmstadt.
- Knell 1995** H. Knell, Die Nike von Samothrake: Typus, Form, Bedeutung und Wirkungsgeschichte eines rhodischen Sieges Anathems im Kabinheiligtum von Samothrake. Darmstadt.
- Koch 1994** L. Koch, Weibliche Sitzstatuen der Klassik und des Hellenismus und ihre kaiserzeitliche Rezeption. Münster.
- Koçhan 1990** N. Koçhan, "Bezemeler Işığında Magnesia Artemis Tapınağı'nın Yapım Tarihi Üzerine", X. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler I, Ankara, 219-229.
- Koçhan 1995** N. Koçhan, Hellenistik Çağ Anadolu Mimarisinde Lotus-Palmet ve Yumurta Bezekleri. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını 188, Erzurum.
- Koenigs 1983** W. Koenigs, "Der Athenatempel von Priene", IstMitt. 33, 134-176.
- Koepp 1904** F. Koepp, "Bemerkungen zum Monumentum Ancyranum", RM 19, 51-79.
- Koldewey 1890** R. Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos. Berlin.
- Koldewey, Puchstein 1899** R. Koldewey, O. Puchstein, Die griechischen Tempel in Unteritalien und Sizilien. Berlin.

- Kornemann 1935** E. Kornemann, Die Alexandergeschichte des Ptolemaios I. Berlin.
- Korzeniewski 1959** D. Korzeniewski, Die Zeit des Quintus Curtius Rufus. Köln.
- Koşay 1957** H.Z. Koşay, "Ankara Augustus Mabedi", Anatolia 2, 133-135.
- Krencker - Schede 1936** D. Krencker - M. Schede, Der Tempel in Ankara. Denkmäler antiker Architektur 3. Berlin, Leipzig.
- Kunze 1996** C. Kunze, "Zur Datierung des Laokoon und der Skyllagruppe aus Sperlonga", Jdl 111, 139-223.
- Kunze 2002** C. Kunze, Zum Greifen nah. Stilphänomene in der hellenistischen Skulptur und ihre inhaltliche Interpretation. München.
- Kunze 2003** C. Kunze, "Die Konstruktion einer realen Begegnung: zur statue des Barberinischen Fauns in München" in: G. Zimmer (ed.), Neue Forschungen zur hellenistischen Plastik. Kolloquium zum 70. Geburtstag von Georg Daltrop. Kastner. 9-48.
- Kübler 1888** B. Kübler, Julius Valerius. Res Gestae Alexandri Macedonis. Leipzig.
- Künzl 1971** E. Künzl, Die Kelten des Epigonos von Pergamon. Würzburg.
- Kyrieleis 1975** H. Kyrieleis, Bildnisse der Ptolemaer. AF2. Berlin.
- La Rocca 1998** A. La Rocca, "Artisti Rodii negli Horti Romani", in: Cima, M. und La Rocca, E. (eds.), 201-274.
- Lahusen 1999** G. Lahusen, "Bemerkungen zur Laokoon-Gruppe", in: Linfert-Gedenkschrift (Ed. P. Bol), Mainz. 295-306.
- Larsen 1968** J.A.O. Larsen, Greek Federal States. Oxford. LEONE (1968): P.A.M. Leone, Johannes Tzetzae Historiae. Naples.
- Laubscher 1982** P. Laubscher, Fischer und Landleute. Studien zur hellenistischen Genreplastik. Mainz.
- Lauter 1972** H. Lauter, "Kunst und Landschaft — ein Beitrag zum rhodischen Hellenismus", AntK 15, 49-59
- Lauter 1974** H. Lauter, Zur gesellschaftlichen Stellung des bildenden Künstlers in der griechischen Klassik. Erlangen.
- Lauter 1986** H. Lauter, Die Architekture des Hellenismus I. Darmstadt.
- Lawrence 1962** A. W. Lawrence, Greek Architecture. London.
- Lehmann 1996** S. Lehmann, "Zum Bronzekopf eines Olympioniken im Nationalmuseum Athen". Stadion 22, 1-18.
- Lehmann 2006** S. Lehmann, Mit langem Haar und Patriarchenbart — Das frühhellenistische Herrscherbildnis Seuthes III., in: S. Conrad — R. Einicke — A. E. Furtwängler — H. Löhr — A. Slawisch (eds.), Pontos Euxeinos. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes. Manfred Oppermann zum 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern, ZAKSSchriften, Langenweißbach.
- Lewerentz 1993** A. Lewerentz, Stehende männliche Gewandstatuen des Hellenismus. Ein Beitrag zur Stilgeschichte und Ikonologie hellenistischer Plastik. Hamburg.

- Lewis 1974** N. Lewis, Papyrus in Classical Antiquity. Oxford.
- Lewis 1986** N. Lewis, Greeks in Ptolemaic Egypt: Case Studies in the Social History of the Hellenistic World. Oxford.
- Lewis et al. 1994** D.M. Lewis, The Cambridge Ancient History. Vol. VI, The Fourth Century B.C. Cambridge.
- Linfert, Reich 1971** I. Linfert-Reich, Museen- und Dichterinnen figuren des vierten und frühen dritten Jahrhunderts. Köln.
- Linfert 1976** A. Linfert Kunstzentren hellenistischer Zeit. Studien an weiblichen Gewandstatuen. Wiesbaden.
- Linfert 1977** A. Linfert, Rez. von Yaylalı 1976 (Der Fries des Artemisions von Magnesia am Mäander, IstMitt Beih. 15 [Tübingen 1976]), BJB 177, 752-755.
- Littrow 1972** H.H. Littrow, "Untersuchungen zur Reliefgestaltung des Telephosfrieses", FuB 12, 103-121.
- Long 1974** A. A. Long, Hellenistic Philosophy. London.
- Long, Sedley 1987** A.A. Long and D.N. Sedley, The Hellenistic Philosophers. Vol. 1, Translations of the Principal Sources, with Philosophical Commentary; Vol. 1, Greek and Latin Texts with Notes and Bibliography. Cambridge.
- Lullies 1979** R. Lullies, Griechische Plastik. München.
- Lund 1992** H.S. Lund, Lysimachus: A Study in Early Hellenistic Kingship. New York.
- Machaira 1993** V. Machaira, Les groupes statuaires d'Aphrodite et d'Eros: Etudes stylistiques des Types et de la relation entre les deux divinités pendant l'époque hellénistique. Athen.
- Magie 1950** D. Magie, Roman Rule in Asia Minor. 2 vols. Princeton.
- Manakidou 1993** F. Manakidou, Beschreibung von Kunstwerken in der hellenistischen Dichtung. Stuttgart.
- Mandel 1999** U. Mandel, "Die ungleichen Spielerinnen — Zur Bedeutung weiblicher Ephedrisosgruppen. Mit einem Anhang zu weiteren Ikonographien der bekleideten Aphrodite in der spätklassischen und frühhellenistischen Koroplastik", in: Linfert-Gedenkschrift (Ed. P. Bol), Mainz. 213-266.
- Manfrini, Aragno 1987** I. Manfrini, Aragno, Bacchus dans les bronzes hellénistiques et romains. Lausanne.
- Mansel 1971** A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara.
- Marcade 1953-1957** J. Marcade, Recueil de signatures de sculpteurs grecs, 2 Bde. Paris.
- Marcade 1969** J. Marcade, Au Musée de Delos. Etude sur la sculpture hellénistique en ronde bosse découverte dans l'île, Bibl. Ec. Fr. 215. Paris.
- Marcade 1996** J. Marcade, eds. Sculptures Deliennes, bearbeitet von Marcade, J. Jockey, Ph., Queyrel, E. Paris.

- Mark 1998** I.S. Mark, "The Victory of Samothrace and the aftermath of the Battle of Pydna" in O. Palagia, (eds. W. Coulsen), Regional Schools in Hellenistic Sculpture. Oxford, 157-166.
- Marquand 1909** A. Marquand, Handbook of Greek Architecture. New York, London.
- Marquardt 1995** N. Marquardt, Pan in der hellenistischen und kaiserzeitlichen Plastik. Bonn.
- Marszal 2000** J.R. Marszal, Ubiquitous Barbarians. Representations of the Gauls at Pergamon and Elsewhere, in: De Grummond, N. T and Ridgway B. S. Hrsg., From Pergamon to Sperlonga. Berkeley-Los Angeles-London.
- Martin 1987a** L.H. Martin, Hellenistic Religions. Oxford.
- Martin 1987b** H.G. Martin, Römische Tempelkultbilder. Eine archäologische Untersuchung zur späten Republik. Rom.
- Mattusch 1996** C.C. Mattusch, Classical Bronzes. The Art and Craft of Greek and Roman Statuary. Ithaca.
- McLean 2002** B.H. McLean, An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great to the Reign of Constantine (323 B.C.-A.D. 337). Ann Arbor, Mich.
- Mengs 1786** A.R. Mengs, Betrachtungen über die Schönheit und den guten Geschmack in der Malerei. hrsg. von M. C. Prange, Halle.
- Mertens 1984** D. Mertens, Der Tempel von Segesta und die dorische Tempelbaukunst des griechischen Westens in klassischer Zeit. Mainz am Rhein.
- Mertens 1993** D. Mertens, Der alte Heratempel in Paestum und die archaische Baukunst in Unteritalien, Mainz am Rhein.
- Meyer 1988** M. Meyer, "Erfindung und Wirkung. Zum Asklepios Giustini", AM 103, 1988, 119-159.
- Meyer 1996a** H. Meyer, "The Terme Ruler. An Understudied Masterpiece and the School of Lysippos", BullCom 97, 125-148.
- Meyer 1996 b** H. Meyer, The Levy Bronze. On Portraiture and Copying under the Attalids, BullCom 97, 1996, 149 -196.
- Mikalson 1998** J. Mikalson, Religion in Hellenistic Athens. Berkeley.
- Mikalson 2005** J. Mikalson, Ancient Greek Religion. Oxford.
- Momigliano 1979** A.D. Momigliano, A. Wisdom: The Limits of Hellenization. Cambridge.
- Miller 1994** M.C.J. Miller "The 'Porus' Decadrachm and the Founding of Bucephala", Ancient World 25, 109-120.
- Moreno 1987** P. Moreno, Vita e arte di Lisippo. Mailand.
- Moreno 1994** P. Moreno, Scultura ellenistica I. II. Rom.
- Moreno 1995** P. Moreno, Lisippo. L'arte e la fortuna. Mailand.

- Morkholm 1984** O. Morkholm, (Ed. W. Heckel, R. Sullivan) *"The Monetary System in the Seleucid Empire after 187 BC"*, in *Nickle Papers*, Ontario 93-113.
- Morrholm 1991** O. Morkholm, *Early Hellenistic Coinage: From the Accession of Alexander to the Peace of Apamea 336-186 B.C.* Cambridge.
- Morrow 1985** K.D. Morrow, *Greek Footwear and the Dating of Sculpture*. Madison.
- Mosse 1973** C. Mosse, *Athens in Decline. 404-86 BC.* Trans. J. Stewart. London.
- Mosse 2004** C. Mosse, *Alexander: Destiny and Myth.* Trans. J. Lloyd. Baltimore.
- Müller 1973** O. Müller, *Antigonos Monophthalmos und "das 'Jahr der Könige"*. Bonn.
- Müller 1989** H. Müller, *"Ein neues hellenistisches Weihepigramm aus Pergamon"*, *Chiron* 19, 499-553.
- Müller 2003** S. Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung gegenüber der makedonischen Opposition bei Alexander dem Grossen.* Frankfurt.
- Nielsen 1994** I. Nielsen, *Hellenistic Palaces. Tradition and Renewal.* Aarhus.
- Niemeier 1985** J.P. Niemeier, *Kopien und Nachahmungen im Hellenismus. Ein Beitrag zum Klassizismus im Hellenismus des 2. und frühen 1. Jhs. v. Chr.* Bonn.
- Nutton 2004** V. Nutton, *Ancient Medicine.* London, New York.
- O'brien 1992** J.M. O'Brien, *Alexander the Great: The Invisible Enemy.* London, New York.
- Ogden 2000** D. Ogden, *Polygamy. Prostitutes and Death: The Hellenistic Dynasties.* London, Swansea.
- Ogden 2002** D. Ogden (ed.), *The Hellenistic World: New Perspectives.* London.
- Olson 2007** S.D. Olson, *Athenaeus I-11 [Books I-5]. The Learned Banquetters.* 2 vols. [Series in progress.] Cambridge.
- Onians 1979** J. Onians, *Art and Thought in the Hellenistic Age.* London.
- Onians 1999** J. Onians, *Classical Art and the Cultures of Greece and Roma.* New Haven.
- Oikonomides 1981** A.N. Oikonomides, *The Coinage of Alexander the Great.* Chicago.
- Overbeck 1971** S.Q. Overbeck, *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen.* von J. Overbeck (1868), Nachdruck Braunschweig.
- Öğün 1964** B. Öğün, *"Teos Kazıları 1963"*, *TürkAD* 13.1, 115-121.
- Öğün 1965** B. Öğün, *"Büyük Antiokhos ve Teos"*, *Anatolia* IX, 21-28.
- Özgan 1981** R. Özgan, *"Bemerkungen zum grossen Gallieranathem"*, *AA* 1981, 489-510.

- Özgan 1982a** R. Özgan, *"Ein hellenistischer Kopf in Bodrum"*, *AA* 1982, 119-129.
- Özgan 1982b** R. Özgan, *"Zur Datierung des Artemisaltars in Magnesia am Mäander"*, *IstMitt* 32, 195-209.
- Özgan 1988** R. Özgan, *"Späthellenistische Frauenfiguren aus Karien"*, *Akten des 13. Internationalen Kongress für Klassische Archäologie*, Berlin. 153-159.
- Özgan 1990** R. Özgan, *"İ.S. 1. Yüzyıl Tralleis Yontuculuğu"*, *X.Türk Tarih Kongresi*, Ankara. 247-285.
- Özgan 1995** R. Özgan, *Die griechischen und römischen Skulpturen aus Tralleis.* *Asia Minor Studien* 15. Bonn.
- Özgan 1999** R. Özgan, *Die Skulpturen von Stratonikeia.* *Asia Minor Studien* 32. Bonn.
- Özgan 2003** R. Özgan, *Die kaiserzeitlichen Sarkophage in Konya und Umgebung.* *Asia Minor Studien* 4. Bonn.
- Özgan 2013a** R. Özgan, *Roma Portre Sanatı I.* İstanbul.
- Özgan 2013b** R. Özgan, *Roma Portre Sanatı II.* İstanbul.
- Özgan 2015** R. Özgan, *Roma Portre Sanatı III.* İstanbul.
- Özgünel 1982** C. Özgünel, *"Chryse Apollon Smintheus Tapınağı 1980-1981 Yılı Kazıları"*, *IV. KST*, 207-224.
- Page 1941** D.L. Page, *Select Papyri III: Literary Papyri, Poetry.* Cambridge.
- Palagia, Coulson 1993** O. Palagia, W. Coulson eds. *Sculpture from Arcadia and Laconia.* Oxford.
- Palagia, Coulson 1998** O. Palagia, W. Coulson eds. *Regional Schools in Hellenistic Sculpture.* Oxford.
- Parker 1996** R. Parker, *Athenian Religion: A History.* Oxford.
- Pasquier 1985** A. Pasquier, *La Vénus de Milo et les Aphrodites du Louvre.* Paris.
- Pasquier 1997** A. Pasquier, *Le Gladiateur Borghese.* Paris.
- Paton 1922-1927** W. R. Paton, *Polybius: The Histories.* 6 vols. Cambridge.
- Pearson 1960** L. Pearson, *The Lost Histories of Alexander the Great.* New York.
- Pedersen 1989** P. Pedersen, *"Some General Trends in Architectural Layout of 4th C. Caria"*, *Architecture and Society in Hecatomnid Caria.* Proceedings of the Uppsala Symposium 1987, 9-14.
- Perrin 1914-1926** B. Perrin, *Plutarch's Lives.* 11 vols. Cambridge.
- Pestman et al. 1981** P.W. Pestman et al., *A Guide to the Zenon Archive.* 2 vols. Leiden.
- Petrakos 1967** B. Petrakos, *"ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΩΝ ΜΕΣΣΩΝ ΑΕΣΒΟΥ"*, *Praktika*, 96-102.
- Pfrommer 1986** M. Pfrommer, *"Bemerkungen zum Tempel von Messa auf Lesbos"*, *IstMitt* 36, 77-94.
- Pinkwart 1965** D. Pinkwart, *Das Relief des Archelaos von Priene und die Musen des Philiskos.* Kallmünz.
- Pohl 2002** D. Pohl, *Kaiserzeitliche Tempel in Kleinasien unter besonderer Berücksichtigung der hellenistischen Vorläufer.* *AMS* 43.

- Pollitt 1986** J.J. Pollitt, *The Art in Hellenistic Age*. Cambridge.
- Pollitt 2000** J.J. Pollitt, "The Phantom of a Rhodian School of Sculpture", (in: De Grummond, N. T und Ridgway, B. S. Hrsg.) 92-110.
- Price 1974** M.J. Price, *Coins of the Macedonians*. Edinburgh and London.
- Price 1991** M.J. Price, the coinage in the name of Alexander the Great and Philip Arrhidaios. 2 vols. Zurich and London.
- Prottung 1995** P. Prottung, *Darstellungen der hellenistischen Stadttyche*. Köln.
- Queyrel 1991** F. Queyrel, "Ofellius Ferus", BCH 115, 1991, 389-464.
- Queyrel 1989** F. Queyrel, "Art pergamenien, histoire, collections. Le Perse du Musée d'Aix et le petit ex-voto attalide", RA 1989, 253-296.
- Radt 1984** W. Radt, Pergamon. Archäologischer Führer. Istanbul.
- Radt 1999 a** W. Radt, Pergamon. Geschichte und Bauten einer antiken Metropole. Darmstadt.
- Radt 1999 b** W. Radt, G. De Luca, Sondagen im Fundament des Großen Altars, Pergamenische Forschungen 12. Berlin.
- Raehs 1900** A. Raehs, Zur Ikonographie des Hermaphroditen. Begriff und Problem von Hermaphroditismus und Androgynie in der Kunst. Frankfurt.
- Ratte vd. 1986** C. Ratte - T. N. Howe - C. Foss, "An Early Imperial Pseudodipteros Temple at Sardis", AJA 90, 45-68.
- Reeder 1988** E.D. Reeder, *Hellenistic Art in the Walters Art Gallery*. Baltimore und Princeton.
- Reinsberg 1980** C. Reinsberg, *Studien zur hellenistischen Toreutik*. Hildesheim.
- Rhodes, Osborne 2003** P.J. Rhodes and R. Osborne, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. Oxford.
- Rice 1983** E.E. Rice, *The Grand Procession of Ptolemy Philadelphus*. Oxford.
- Rice 1993** E. Rice, "The Glorious Dead: Commemoration of the Fallen and Portrayal of Victory in the Late Classical and Hellenistic World." In *War and Society in the Greek World*, ed. John Rich and Graham Shipley, 224-57. London.
- Richter 1959** G. Richter, *Yunan Sanati*. Istanbul.
- Ridgway 2001** B.S. Ridgway, *Hellenistic Sculpture I. The Styles of ca. 331-200 B.C.* Wisconsin.
- Ridgway 2000** B.S. Ridgway, *Hellenistic Sculpture II. The Styles of ca. 200-100 B.C.* Wisconsin.
- Riemann 1952** H. Riemann, "Vitruv und der griechische Tempel", AA, Beibl. I/IV, 1-38.
- Robert 1937** L. Robert, *Etudes Anatoliennes. Sur des inscriptions de l'Asie Mineure*. Paris.
- Robertson 1929** D.S. Robertson, *A Handbook of Greek and Roman Architecture*. Cambridge.
- Robertson 1975** M. Robertson, *A History of Greek Art I*. Cambridge.

- Robinson 1953** C.A. Robinson Jr., *The History of Alexander the Great*. Vol. I. Providence, R.I.
- Rohde 1914** E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*. Leipzig.
- Rohde 1982** E. Rohde, Pergamon. Burgberg und Altar. München.
- Roisman 2003** J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great*. Leiden.
- Rolfe 1919** J. C. Rolfe, *Cornelius Nepos*. Cambridge.
- Rolfe 1927-28** J.C. Rolfe, *Aulus Gellius*. 3 vols. Cambridge.
- Rolfe 1946** J. C. Rolfe, *Quintus Curtius*. 2 vols. Cambridge.
- Romm 1992** J. S. Romm, *The Edges of the Earth in Ancient Thought: Geography, Explorations, and Fiction*. Princeton.
- Roos, Wirth 1967** A.G. Roos, C. Wirth, *Plavii Arriani Quae Extant Amnia*. 2 WAS. Leipzig.
- Rostovtzeff 1941** M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. 3 vols. Oxford.
- Rowland 1999** I.D. Rowland, *Vitruvius' Ten Books on Architecture*. Cambridge.
- Rowlandson 1998** I. Rowlandson, *Women and Society in Greek and Roman Egypt: A Sourcebook*. Cambridge.
- Rumscheid 1994** F. Rumscheid, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*. Mainz am Rhein.
- Rumscheid 1998** F. Rumscheid, *Priene. A Guide to the Pompeii of Asia Minor*. Istanbul.
- Rumscheid 2006** F. Rumscheid, *Die figürlichen Terrakotten von Priene*. Wiesbaden.
- Russell 1993** D.A. Russell, *Plutarch: Selected Essays and Dialogues*. Oxford.
- Rühfel 1984** H. Rühfel, *Das Kind in der griechischen Kunst*. Mainz.
- Sachs, Wiseman 1954** A.J. Sachs and D.J. Wiseman, "A Babylonian King List of the Hellenistic Period", Iraq 16, 1954, 202-211.
- Sacks 1990** K. Sacks, *Diodorus Siculus and the First Century*. Princeton.
- Saladino 2012-2013** V. Saladino, "Il Ritratto Di Seuthes III". *Jahrbuch des DAI*, 127/128, 125-206. Berlin.
- Salomonson 1980** J.W. Salomonson, "Der Trunkenbold und die Trunkene Alte", BA-Besch 55.1, 65-106.
- Salviat-Bernard 1959** F. Salviat, P. Bernard, *Nouvelles découvertes au Dionysion de Thasos*. In: *Bulletin de correspondance hellénique*. Volume 83, Livraison 1.
- Schalles 1985** H.J. Schalles, *Untersuchungen zur Kulturpolitik der Pergamenischen Herrscher im dritten Jahrhundert von Christus*. IstForsch 36.
- Schazmann 1923** P. Schazmann, *Das Gymnasium der Tempel Bezirk der Hera Basileia*, AvP 6. Berlin.
- Schede 1909** M. Schede, *Antikes Traufleisten Ornament zur Kunstgeschichte des Auslandes*. Strassburg.

- Schede 1963** M. Schede, Der Tempel in Ankara. Berlin.
- Schede 1964** M. Schede, Die Ruinen von Priene. Berlin.
- Schefold 1997** K. Schefold, Die Bildnisse der antiken Dichter, Redner und Denker. Basel.
- Schehl 1951** F.W. Schehl, "The Date of Hermogenes the Architect", *AJA* 55, 152.
- Schlikker 1940** F.W. Schlikker, Hellenistische Vorstellungen von der Schönheit des Bauwerks nach Vitruv. Berlin.
- Schmaltz 1995** B. Schmaltz, "Aspectus und Effectus- Hermogenes und Vitruv", *RM* 102, 133-140.
- Schmidt 1991** S. Schmidt, Hellenistische Grabreliefs, Typologische und chronologische Beobachtungen. Köln-Wien.
- Schmidt 1995** I. Schmidt, Hellenistische Statuenbasen. Frankfurt.
- Schmidt Dounas 2000** B. Schmidt-Dounas Geschenke erhalten die Freundschaft. Politik und Selbstdarstellung im Spiegel der Monumente, Teilband zu Bringmann, K. und von Steuben, Eds.
- Scholten 2000** J.B. Scholten, The Politics of Plunder: Aitolians and Their Koinon in the Early Hellenistic Era, 279-217 BC. Berkeley.
- Schober 1933** A. Schober, Der Fries des Hekateions von Lagina. *IstForsch* 2.
- Schober 1951** A. Schober, Die Kunst von Pergamon. Vienna
- Schober 1981** L. Schober, Untersuchungen zur Geschichte Babyloniens und der oberen Satrapien von 323-303 v. Chr. Frankfurt.
- Schrammen 1896** J. Schrammen, Der grosse Altar. Der obere Markt. Altertümer von Pergamon III. 1. Berlin.
- Schubert 1922** R. Schubert, Beiträge zur Kritik der Alexanderhistoriker. Leipzig.
- Schuchhardt 1925** W.H. Schuchhardt, Die Meister der grossen Frieses von Pergamon. Berlin, Leipzig.
- Schultz, Hoff 2007** P. Schultz, R. von den Hoff (eds.), Early Hellenistic Portraiture: Image, Style, Context. Cambridge.
- Schwandner 1985** E.L. Schwandner, Der ältere Porostempel der Aphaia auf Aegina. Berlin.
- Scott, Kilvert 1917** I. Scott, Kilvert, The Age of Alexander: Nine Greek Lives by Plutarch. Harmondsworth.
- Seiterle 1997** G. Seiterle, "Wem gehörte der Pergamonaltar? Nicht Zeus, sondern Athena", *AW* 1997, 201-208.
- Settis 1999** S. Settis Laocoonte. Fama e stile. Rom.
- Sherman 1952** C. L. Sherman, Diodorus of Sicily. Vol. VII, books xv.20-xvi.65. Cambridge, Mass.
- Sherwin, et. al. 1993** S. Sherwin-White and A. Kuhrt, From Samarkand to Sardis: A New Approach to the Seleucid Empire. Berkeley.
- Shimron 1972** B. Shimron, Late Sparta: The Spartan Revolution 243-146 BC. Buffalo, New York.

- Shingley 2000** G. Shingley, The Greek World After Alexander 323-30 BC. London.
- Sichtermann 1965** H. Sichtermann, "Der Knabe von Tralleis", *AntP1* 4, 1965, 71-84.
- Six 1925** J. Six, "Fouilles de Téos 1924", *BCH* 49, 281- 298.
- Skinner 2005** M. B. Skinner, Sexuality in Greek and Roman Culture. Oxford.
- Smith 1904** A.H. Smith, A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum 3. London.
- Smith 1924** S. Smith, Babylonian Historical Texts. London.
- Smith 1988** R.R.R. Smith, Hellenistic Royal Portraits. Oxford.
- Smith 1991** R.R.R. Smith, Hellenistic Sculpture. London.
- Simon 1993** E. Simon, "Der Laginafries und der Hekatehymnos in Hesiods Theogonie", *AA*, 277-284.
- Snodgrass 1987** A.M. Snodgrass, An Archaeology of Greece: The Present State and Future Scope of a Discipline. Berkeley.
- Söldner 1986** M. Söldner, Untersuchungen zu liegenden Erosen in der hellenistischen und römischen Kunst, 2 Bde. Frankfurt.
- Spencer 1990** F. Spencer. The Piltdown Papers, 1908-1955. London.
- Spivey 1996** N. Spivey, Understanding Greek Sculpture. Ancient Meanings Modern Readings. London.
- Stahli 1999** A. Stahli, Die Verweigerung der Lüste. Erotische Gruppen in der antiken Plastik. Berlin.
- Stampolides 1987** Chr. N. Stampolides, "ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΤΗΝ ΚΩ SUPPL", *ADelt* 34.
- Stewart 1979** A. Stewart, Attika. Studies in Athenian Sculpture of the Hellenistic Age, *JHS Suppl.* 14.
- Stewart 1990** A. Stewart, Greek Sculpture. An Exploration. New Haven-London.
- Stewart 1993** A. Stewart, Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics. Berkeley.
- Stewart 1996** A. Stewart, Art. Desire and the Body in Ancient Greece. Cambridge.
- Stoneman 1991** R. Stoneman, The Greek Alexander Romance. London.
- Stoneman 2004** R. Stoneman, Alexander the Great. London and New York.
- Strobel 1996** K. Strobel, Die Galater. Geschichte und Eigenart der keltischen Staatenbildung auf dem Boden des hellenistischen Kleinasien Bd. i. Untersuchungen zur Geschichte und historischen Geographie des hellenistischen und römischen Kleinasien. Berlin.
- Strocka 1999** V.M. Strocka "Zur Datierung der Sperlonga-Gruppen und des Laokoon", in: Linfert-Gedenkschrift (Ed. P. Bol). Mainz. 307-322.
- Tarn 1913** W.W. Tarn, Antigonos Gonatas. London.
- Tarn 1948** W.W. Tarn, Alexander the Great. a vols. Cambridge.
- Tarn, Griffith 1952** W.W. Tarn, G. T. Griffith, Hellenistic Civilization. 3rd ed. London.
- Themelis 1993a** P. Themelis, "Ho Damophon kai he drasteriotita tou sten Arkadia", in: O. Palagia, (Coulson, W. Ed.), 99-109.

- Themelis 1993b** P. Themelis, "Damophon von Messene. Sein Werk im Lichte der neuen Ausgrabungen", *AntK* 36, 24-40.
- Themelis 1996** P. Themelis, "Damophon", in: Palagia, O. und Pollitt J. J. eds., *Personal Styles in Greek Sculpture*, Yale Classical Studies 30, 154-185.
- Theuer 1943** M. Theuer, *Der Altar des Artemistempels von Magnesia a.M.* Wien, München, Brunn.
- Thieme 1989** T. Thieme, "Metrology and Planning in Hekatomnid Labraunda", T. Linders - P. Hellström (eds.), *Architecture and Society in Hekatomnid Caria*. Proceeding of the Uppsala Symposium 1987, *Boreas* 17, 77-90.
- Thompson 1988** D. L Thompson, *Memphis Under the Ptolemies*. Princeton.
- Tod 1948** M.N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*. Vol. II, From 403 to 323 B.C. Oxford.
- Tomlinson 1963** R.A. Tomlinson, "Doric Order: Hellenistic Critics and Criticism", *JHS* 83, 133-145.
- Travlos 1971** J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Athen*. Tübingen.
- Triante 1998** I. Triante, *Helenistika agalmata tes Melou*, in: O. Palagia, (Coulson, W. Ed.)
- Tritle 1997** L.A. Tritle (ed.), *The Greek World in the Fourth Century: From the Fall of the Athenian Empire to the Successors of Alexander*. New York.
- Trummer 1993** R. Trummer, "Zwei Kolossalöpfe aus Aigeira", *AntPl* 22, 1993, 141-155.
- Uhlenbrock 1991** J.P. Uhlenbrock, *The Coroplast's Art. Greek Terracottas of the Hellenistic World*. New York.
- Usherr 1960** R.G. Usherr, *The Characters of Theophrastus*. London.
- Uz 1986** M. D. Uz, "Teos Dionysos Tapınağı Temenos Alanı", III. AST (Ankara), 227-242.
- Vasunia 2011** P. Vasunia, *The Gift of the Nile: Hellenizing Egypt from Aeschylus to Alexander*. Berkeley.
- Vermeule 1982** C. Vermeule "Alexander the Great, the Emperor Severus Alexander and the Aboukir Medallions." *Revue suisse de numismatique* 61, 61-72.
- Vitruvius 1990** *De architectura*. Mimarlık Üzerine On Kitap, Çev. S. Güven. İstanbul.
- Volkman 1958** H. Volkman, *Cleopatra: A Study in Politics and Propaganda*. Trans. T. J. Cadoux. London.
- Von Staden 1989** H. von Staden, *Herophilus: The Art of Medicine in Early Alexandria*. Cambridge.
- Vorster 1998** Chr. Vorster, *Die Skulpturen von Fianello Sabino. Zum Beginn der Skulpturenausstattung in römischen Villen*. Palilia 5. Wiesbaden.

- Voutiras 1994** E. Voutiras, "Sakkogeneiotrophos: un portrait de philosophe d'époque hellénistique", *Antk.* 37, 52-61.
- Walbank 1933** F.W. Walbank, *Aratus of Sicyon*. Cambridge.
- Walbank 1940** F.W. Walbank, *Philip V of Macedon*. Cambridge.
- Walbank 1957-1979** F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. 3 vols. Oxford.
- Walbank 1972** F.W. Walbank, *Polybius*. Berkeley.
- Walbank 1993** F.W. Walbank, *The Hellenistic World*. Rev. ed. Cambridge.
- Walbank vd. 1984** F.W. Walbank, A.E. Astin, M.W. Frederiksen, R.M. Ogilvie (eds.), *The Cambridge Ancient History*. 2nd ed. Vol. VII, part I, *The Hellenistic World*. Cambridge.
- Walton 1957** F.R. Walton, *Diodorus of Sicily*. Vol. XI, *Fragments of Books XXI-XXXII*. Cambridge.
- Walton, Geer 1967** F.R. Walton, R.M. Geer, *Diodorus of Sicily*. Vol. XII, *Fragments of Books xxxiii-xl. General Index*. Cambridge.
- Waterfield 1992** R. Waterfield, *Plutarch: Essays. Introduction and Notes*, I. England.
- Weber 1966** H. Weber, "Zum Apollon Smintheus-Tempel in der Troas", *IstMitt* 16, 100-114.
- Welles 1963** C.B. Welles, *Diodorus of Sicily*. Vol. VIII, books xvi, 66-95, and xvii. Cambridge.
- Wesenberg 1983** B. Wesenberg, "Beiträge zur Rekonstruktion griechischer Architektur nach literarischen Quellen" *AM*. Beiheft 9.
- Westgate 2002** R.C. Westgate, "Hellenistic Mosaics" in D. Ogden (ed.), *The Hellenistic World: New Perspectives*, 221-251. Wales.
- Wilcken 1967** U. Wilcken, *Alexander the Great*. Trans. G. C. Richards. New York.
- Will 1979-1982** E. Will, *Histoire Politique du Monde Hellenistique*. 2 vols. and ed. Nancy.
- Wilson 2000** N.G. Wilson, *Aeliart: Historical Miscellany*. Cambridge.
- Winter 1908** F. Winter, *Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs*, AvP VII, Berlin 1908.
- Wojcik 1986** M.R. Wojcik, *La Villa dei Papiri a Ercolano. Contributo alla Ricostruzione dell' ideologia della nobilitas tardo-repubblicana*. Rom.
- Wood 1997** M. Wood, *In the Footsteps of Alexander the Great*. Berkeley.
- Woodhead 1981** A.G. Woodhead, *The Study of Greek Inscriptions*. Cambridge.
- Wörrle 1995** M. Wörrle und P. Zanker, eds. *Stadt und Bürgerbild im Hellenismus*. München.
- Worthington 2003** I. Worthington (ed.), *Alexander the Great: A Reader*. New York.
- Worthington 2004** I. Worthington, *Alexander the Great: Man and God*. London and New York.

Ther	Wrede 1991	H. Wrede, "Matronen im Kult des Dionysos. Zur hellenistischen Genreplastik", RM 98, 1991, 163-188.
Ther	Wünsche 1991 Wünsche 1998	R. Wünsche, "Pasquino", MuJb 42, 1991, 7-38 R. Wünsche, Der Torso, Ruhm und Rätsel. Katalogbuch zur Ausstellung der Staatlichen Antikensammlungen und Glyptothek München in Zusammenarbeit mit den Vatikanischen Museen, Rom 1998; italienische Ausgabe: Il Torso del Belvedere. Da Mace a Rodin. Rom.
Theu		
Thie	Wünsche 2005 Wycherley 1962	R. Wünsche, Glyptothek München. Meisterwerke griechischer und römischer Skulptur. München. R.E. Wycherley, How the Greeks Built Cities. London and New York.
Thor		
Tod	Yardley, Develin 1994	J.C. Yardley (trans.), R. Develin (notes), Justin: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. Atlanta.
Tom	Yardley, Heckel 1984	C. Yardley (trans.), W. Heckel (notes), Quintus Curtius Rufus: The History of Alexander. Harmondsworth.
Trav	Yaylali 1976	A. Yaylali, Der Fries des Artemisions von Magnesia am Mäander. Tübingen.
Triar	Zanker 1976	P. Zanker, Ed. Hellenismus in Mittelitalien. Kolloquium in Göttingen vom 5. bis 9. Juni 1974. Göttingen.
Tritk	Zanker 1989 Zanker 1995	P. Zanker, Die Trunkene Alte: das Lachen der Verhöhnnten. Frankfurt am Main. P. Zanker, Die Maske des Sokrates. Das Bild des Intellektuellen in der antiken Kunst. München.
Trun	Zanker 1998	P. Zanker, Eine Kunst für die Sinne. Zur Bilderwelt des Dionysos und der Aphrodite. Berlin.
Uhle	Zimmer, Hacklander 1997	G. Zimmer und N. Hacklander Ed. Der betende Knabe, Original und Experiment, Antikensammlung Staatliche Museen zu Berlin Preussischer Kulturbesitz. Berlin.
Usho		
Uz 1		
Vast		
Verr		
Vitri		
Volk		
Von		
Vors		